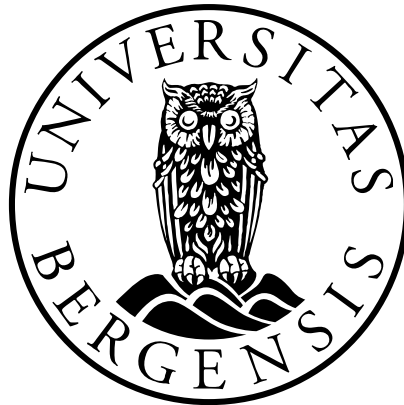

Ekstraterritoriell virkning av EMK for grenseoverskridende klimaendringer

Kandidatnummer: 116

Antall ord: 14 655

JUS399 Masteroppgave
Det juridiske fakultet

UNIVERSITETET I BERGEN

11. Desember 2023

Innholdsfortegnelse

Innholdsfortegnelse	1
1 Innledning.....	2
1.1 Tema, aktualitet og oppgavens problemstilling.....	2
1.2 Forutsetninger og avgrensninger	3
2 Metode.....	7
2.1 Særlig om tolkning av EMK art. 1	7
2.2 Utvalg av kilder og analytiske grep.....	10
3 Ordlyd og forarbeider.....	11
4 Analyse av etablert praksis fra EMD	13
4.1 Vurderingsnormen for ekstraterritoriell jurisdiksjon.....	13
4.2 Avklarte typetilfeller og deres betydning for oppgavens problemstilling.....	13
4.3 EMDs avgrensning mot en årsak-virkning-tilnærming	15
5 Formålsbetraktninger	20
5.1 Konvensjonens formål.....	20
5.2 Effektivt rettighetsvern	22
6 Internasjonal rett.....	26
6.1 «No harm»-prinsippet.....	26
6.2 Avgjørelser fra andre internasjonale organer	29
6.2.1 Felles betraktninger	29
6.2.2 IACtHR	30
6.2.3 UNCRC	31
7 Særegne omstendigheter ved klimaendringer	33
7.1 Innledende om vurderingene	33
7.2 Sammenhengen mellom utslipp fra en konvensjonsstat og klimaendringer	33
7.3 Statenes kunnskap om årsaken til klimaendringene.....	35
7.4 Beskyttelse mot klimaendringer fordrer multinasjonal innsats.....	38
8 Samlet vurdering	42
Litteraturliste	45

1 Innledning

1.1 Tema, aktualitet og oppgavens problemstilling

Med dagens vedtatte utslippsreduksjoner er verden på vei mot en økning av den globale gjennomsnittstemperaturen med 2,9°C i 2100 sammenliknet med før den industrielle revolusjon,¹ og med på lasset følger mer ekstremvær og vanskeligere leveforhold. Det er menneskeskapt klimagassutslipp som er den store syndebukken.² Som følge av den moderate progresjonen i internasjonale forhandlinger og nasjonale utslippskutt har en rekke individer tatt saken i egne hender og reist søksmål både nasjonalt og internasjonalt.³ Det er blant annet tre saker som nå er til behandling hos Den europeiske menneskerettighetsdomstolen (EMD) med spørsmål om statene som er part til Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen (EMK) har en menneskerettslig plikt til å kutte sine utslipp for å beskytte mot risikoen for klimaendringer.⁴

Klimaendringer er en stor trussel mot menneskerettighetene, og det er av FNs Høykommissær for menneskerettigheter omtalt som den største trusselen verden har sett.⁵ En av de store utfordringene i en menneskerettslig kontekst er imidlertid at klimagassutslipp ikke respekterer landegrenser, slik at konsekvensene av en stats utslipp bidrar til vanskeligere leveforhold både i og utenfor konvensjonsstaters territorium. Statene har normalt bare ansvar for å sikre egne borgeres menneskerettigheter, men når deres handlinger også rammer mennesker i andre land aktualiseres spørsmålet om statenes ansvar skal følge disse konsekvensene.

EMD har enda ikke tatt stilling til om konvensjonsstater har et menneskerettslig ansvar for å beskytte mot klimaendringer, eller om et slikt ansvar vil gjelde på tvers av landegrenser. Begge spørsmål er på agendaen i *Duarte Agostinho m.fl. mot Portugal og 31 andre stater (heretter Agostinho-saken)*.⁶ Her har seks barn og unge voksne fra Portugal gått til søksmål med påstand om at statene må beskytte dem fra risikoen for klimaendringer ved å redusere sine utslipp. Det

¹ UNEP (2023a) s. 22.

² IPCC (2022) s. 4.

³ For en oversikt over klimasøksmål på verdensbasis se UNEP (2023b).

⁴ Klimaseniorinnen m.fl. mot Sveits, Carême mot Frankrike og Duarte Agostinho m.fl. mot Portugal m.fl. Flere klager er satt på vent til de tre sakene er behandlet, se EMD (2023).

⁵ UN News (2019).

⁶ Klagen var opprinnelig rettet mot 33 stater, men klager trakk klagen mot Ukraina som følge av krigen.

er enda usikkert om domstolen kommer til å avvise eller behandle saken, og hva den i så fall vil konkludere med. Behovet for avklaring er imidlertid stort.

Dersom statene har en menneskerettslig plikt til å beskytte mot risikoen for klimaendringer, og dette ansvaret er grenseoverskridende, vil konvensjonsstatene ha en plikt til å beskytte borgere som befinner seg utenfor deres territorium fra risikoen for klimaendringer som følge av egne utslipp. Det vil igjen medføre at disse borgerne kan holde staten ansvarlig dersom den ikke reduserer sine utslipp. En forutsetning for et slikt grenseoverskridende ansvar er at disse borgerne er under statens jurisdiksjon. Problemstillingen er om konvensjonsstatene kan ha jurisdiksjon etter EMK artikkel 1 for konsekvenser av klimagassutslipp fra sitt territorium, når konsekvensene, og påståtte rettighetskrenkelser, finner sted i andre staters territorium.

1.2 Forutsetninger og avgrensninger

En forutsetning for oppgavens problemstilling er at EMK pålegger konvensjonsstatene en plikt til å beskytte borgerne under sin jurisdiksjon fra risikoen for klimaendringer. EMD har som nevnt ikke tatt standpunkt til dette enda, og det er derfor uavklart om statene har en slik plikt og eventuelt hva den består i. Rammene for oppgaven begrenser plassen jeg kan vie til spørsmålet, og jeg legger derfor til grunn en forutsetning om at EMK art. 2 og art. 8 hjemler en slik plikt.⁷ Jeg må likevel adressere enkelte detaljer ettersom utformingen av regelen vil ha innvirkning på analysene jeg må gjøre for å svare på problemstillingen.

En første betraktning knytter seg til at art. 2 og art. 8 verner om individer og ikke miljøet direkte.⁸ Det er derfor nærliggende at det er konsekvensene klimaendringene fører til, som hetebølger og annet ekstremvær, som utgjør den konkrete risikoen statene må beskytte mot, ettersom det er de konsekvensene som vil ha den endelige innvirkningen på individers liv og helse.⁹ Videre aktualiseres statenes plikter i relasjon til miljøforurensning kun for risikoer som overstiger en nedre terskel av alvorlighet.¹⁰ Klagernes argumentasjon i *Agostinho-saken* og

⁷ Det er de felles påberopte rettsgrunnlagene i *Klimaseniorinnen m.fl. mot Sveits*, *Carême mot Frankrike* og *Duarte Agostinho m.fl. mot Portugal m.fl.* Se også *Nederland mot Urgenda*.

⁸ Se for eksempel *Kyrtatos mot Hellas* avsnitt 52.

⁹ Slutningen underbygges av at klagerne i *Agostinho-saken* og i *Klimaseniorinnen m.fl. mot Sveits* trekker frem de konkrete konsekvensene for å synliggjøre risikoens alvorlighet. Se henholdsvis klagen i *Agostinho-saken* avsnitt 27 og klagen i *Klimaseniorinnen mot Sveit* del 1.1 og 1.2.

¹⁰ For art. 2 se *Brincat m.fl. mot Malta* avsnitt 82. For art. 8 se *Fadeyeva mot Russland* avsnitt 69. Det bemerkes at art. 2 og art. 8 overlapper i miljø saker, jf. blant annet *Budayeva m.fl. mot Russland* avsnitt 133.

Klimaseniorinnen mot Sveits bygger på en slik tilnærming også i klimasammenheng.¹¹ Det er derfor tenkelig at en utløsning av plikten fordrer at risikoen borgerne under statens jurisdiksjon er utsatt for overstiger en slik nedre terskel. Hvilken grad av alvorlighet som eventuelt kreves er det ikke plass til å fastsette konkret. I likhet med klagerne i *Agostinho-saken* legger jeg imidlertid til grunn at terskelen ikke nødvendigvis overskrides i alle konvensjonsstatene,¹² herunder ved at befolkningen kan beskyttes gjennom andre tiltak enn de som omfattes av sikreplikten.¹³

Neste spørsmål er hvilke tiltak statene må iverksette for å overholde sikreplikten. Alle partene til EMK er også part til The United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC) og Parisavtalen, som utgjør den viktigste internasjonale reguleringen av tiltak mot global oppvarming. Etter disse skal statene redusere sine utslipp og iverksette tiltak for klimatilpasning for de klimaendringene som oppstår.¹⁴ Sakene som er til behandling for EMD adresserer primært statenes utslippskutt. Det samme var tilfellet i *Nederland mot Urgenda* der Nederlands høyesterett domfelte staten for brudd på EMK som følge av statens moderate utslippskutt. Kombinert med at klimatilpasningstiltak innebærer særlige utfordringer i en ekstraterritoriell kontekst som følge av staters suverenitet,¹⁵ legger jeg derfor til grunn at plikten kun pålegger statene å redusere sine utslipp. Jeg avgrenser derfor mot en drøftelse av hvorvidt klimatilpasningstiltak kan være gjenstand for ekstraterritoriell jurisdiksjon.

Hvilke faktorer som styrer omfanget av utslippskuttene en stat må foreta har stor betydning for formålsbetraktningene senere i analysen. Ekstraterritoriell virkning av konvensjonen vil ha størst betydning dersom omfanget av utslippskuttene beror på størrelsen på risikoen og sårbarheten til borgerne under statens jurisdiksjon, ettersom klimaendringer rammer geografisk ulikt. En slik tilnærming mangler imidlertid forankring i de etablerte prinsippene for fordeling av utslippskutt etter UNFCCC og Parisavtalen. Parisavtalen bygger på et mål om utslippskutt som begrenser global oppvarming til under 2°C, med et fortrinnsvis mål om å ikke overstige 1,5°C.¹⁶ Hverken Parisavtalen eller andre internasjonale avtaler inneholder en enighet om fordelingen av de utslippskuttene som må foretas for å overholde målet. Sentralt er imidlertid

¹¹ Klagen i *Agostinho-saken* avsnitt 25 og 27, og klagen i *Klimaseniorinnen mot Sveits* blant annet avsnitt 53.

¹² Klagers første observasjoner i *Agostinho-saken*, særlig avsnitt 269.

¹³ *Infra* note 14-15. Se også *Neubauer m.fl. mot Tyskland* avsnitt 167.

¹⁴ UNFCCC art. 4 bokstav b. Parisavtalen art. 4 og art. 7.

¹⁵ Disse særlige utfordringene adresseres i *Neubauer m.fl. mot Tyskland* avsnitt 173-178.

¹⁶ Parisavtalen art. 2 (1) a.

prinsippet om «common but differentiated responsibilities and respective capabilities»,¹⁷ som i sin kjerne handler om at statenes historiske bidrag til global oppvarming og forutsetninger for å gjøre nødvendige endringer er av betydning for hva de må gjøre fremover.¹⁸ Avtalene inneholder derimot ingen formuleringer om at land har et større ansvar for utslippskutt dersom innbyggerne deres er særlig sårbare for klimaendringer. Det skyldes trolig at det kunne innebære at stater som historisk har sluppet ut minst klimagasser, men er mest sårbare for klimaendringene (f.eks. i det globale sør) måtte gjøre mer for å kutte utslipp nå enn land med historisk høye utslipp og flere ressurser (f.eks. i det globale nord).

Det kan innvendes at dette først og fremst blir et problem dersom man anerkjenner at innbyggernes sårbarhet har betydning for plikten til å kutte utslipp, men ikke ekstraterritoriell virkning. Dersom sårbarhet har innvirkning på begge vurderinger vil imidlertid resultatet bli at alle land må ta hensyn til sårbarheten til personer utenfor sitt territorium, og innvendingene nevnt over kan lett falle bort. Likevel kan det innvendes at det ville vært vanskelig å operere med menneskerettslige relative plikter til å kutte utslipp i tråd med ulike målsetninger overfor ulike grupper i lys av hvor sårbare de er.

I *Nederland mot Urgenda* baserte domstolen seg på prognoser fra Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC) om at Nederland, som følge av dets status som industriland, måtte redusere sine utslipp med mellom 25-40 % innen 2020 for å bidra med sin rettfærdige andel av det gjenværende karbonbudsjettet for å begrense oppvarmingen i tråd med Parisavtalens temperaturmålsetninger.¹⁹ Klager i *Klimasenorinnen mot Sveits* viser til det samme intervallet i sin argumentasjon.²⁰ Tilnærmingen i *Agostinho-saken* er tilsvarende, men under henvisning til andre beregninger,²¹ som heller ikke vektlegger risikoen for klimaendringer i det aktuelle landet.²² Selv om dette er et vanskelig og uavklart spørsmål, legger jeg til grunn at omfanget av den enkelte stats plikt til å redusere sine utslipp beror på vitenskapelig baserte prognoser, historisk ansvar for klimaendringene, og ressurser og evner i tråd med UNFCCC og Parisavtalen. Størrelsen på risikoen og sårbarheten til borgerne under statens jurisdiksjon kan imidlertid ikke etter internasjonal rett ha innvirkning.

¹⁷ UNFCCC art. 3 (1).

¹⁸ Birnie, Boyle og Redgwell (2009) s. 133.

¹⁹ *Nederland mot Urgenda* særlig avsnitt 2.1 andre overskrift andre strekpunkt, 7.1 og 7.5.1.

²⁰ Klagen i *Klimasenorinnen mot Sveits* kapittel 1.3.1.

²¹ Klagers første observasjoner i *Agostinho-saken* avsnitt 137-144.

²² Climate Action Tracker, "Fair share".

Til slutt må det også avgrenses mot en vurdering av eventuelle grunnlag for å begrense konvensjonens ekstraterritoriale virkning ved en positiv konklusjon. Til tross for at det er et viktig spørsmål, medfører oppgavens rammer at det ikke er tilstrekkelig plass til å forsvarlig identifisere slike grunnlag. Jeg avgrenser derfor mot å drøfte om eventuell ekstraterritoriell virkning kan begrenses til å kun omfatte konvensjonsområdet, *l'espace juridique*. EMD har i flere tilfeller konkludert med at konvensjonsstater har utøvd ekstraterritoriell jurisdiksjon i landområder utenfor konvensjonsområdet,²³ men rettspraksisen om temaet er sprikende.²⁴ En forsvarlig konklusjon på spørsmålet fordrer derfor inngående analyser av EMDs praksis. Vurderingen kompliseres ytterligere av at konsekvensene av statens handling i seg selv ikke begrenser seg til konvensjonsområdet, men er global av natur. All den tid oppgavens problemstilling handler om det er rettskildemessig grunnlag for eventuell ekstraterritoriell jurisdiksjon, blir dermed en inngående vurdering av en mulig begrensning på siden av oppgavens kjerne.

²³ Se blant annet *Al-Skeini m.fl. mot Storbritannia og Pad m.fl. mot Tyrkia*. *Contra Andreou mot Tyrkia* der domstolen vektla at hendelsene fant sted innenfor konvensjonsområdet.

²⁴ Se *Costa* kapittel 2, særlig s. 250-251.

2 Metode

2.1 Særlig om tolkning av EMK artikkel 1

Utgangspunktet for å svare på problemstillingen må tas i EMK artikkel 1 og en tolkning av denne etter alminnelige folkerettslige tolkningsregler, nedfelt i Vienna Convention on the Law of the Treaties som trådte i kraft i 1980 (heretter Wienkonvensjonen eller VCLT). Ettersom tolkningsreglene i konvensjonen var en kodifisering av folkerettslig sedvanerett kommer de til anvendelse på EMK selv om den trådte i kraft før VCLT. Dette er også lagt til grunn av EMD.²⁵ EMD har imidlertid utviklet noen særegne tolkningsnormer som også utgjør en viktig del av tolkningsprosessen.

For det første er domstolens rettspraksis av sentral betydning for tolkningen av konvensjonen.²⁶ En sentral del av arbeidet med oppgaven har derfor vært å analysere eksisterende rettspraksis for å vurdere om argumentasjonslinjene og momentene fra tidligere praksis kunne bidra til å besvare problemstillingen. For det andre har konvensjonens formål en særegent viktig rolle i tolkningsprosessen, sammenliknet med andre deler av folkeretten.²⁷ For å sikre en effektiv realisering av konvensjonens formål har domstolen for det tredje en dynamisk tilnærming. EMK utgjør et «living instrument»,²⁸ hvilket innebærer at konvensjonens bestemmelser må tolkes i lys av «present-day conditions».²⁹ Doktrinen gjelder dermed graden av fleksibilitet i tolkningsprosessen, herunder med tanke på hva man kan se hen til i prosessen.³⁰

Det er imidlertid uenighet om doktrinen omfatter EMK artikkel 1.³¹ Denne uenigheten har sitt utspring i uttalelser i *Banković m.fl. mot Belgia m.fl. (heretter Banković-saken)*. Blant annet uttalte EMD at

«It is true that the notion of the Convention being a *living instrument* to be interpreted in light of present-day conditions is firmly rooted in the Court's case-law. The Court

²⁵ Se blant annet Demir og Baykara mot Tyrkia avsnitt 65.

²⁶ Se for eksempel Goodwin mot Storbritannia avsnitt 74.

²⁷ NIM (2020) s. 77-78 og 84.

²⁸ Se blant annet Tyrer mot Storbritannia avsnitt 31.

²⁹ Se blant annet Hirsi Jamaa mot Italia avsnitt 175.

³⁰ Se for eksempel Hirsi Jamaa mot Italia avsnitt 177 der de ser hen til endringer i hvordan flyktninger forflytter seg.

³¹ Se Klagers første observasjoner i Agostinho-saken avsnitt 252 og Statenes første felles observasjoner i Agostinho-saken avsnitt 71.

has applied that approach not only to the Convention's substantive provisions [...] but more relevantly to its interpretation of former Articles 25 and 46 concerning the recognition by a Contracting State of the competence of the Convention organs [...] *However, the scope of Article 1, at issue in the present case, is determinative of the very scope of the Contracting Parties' positive obligations* and, as such, of the scope and reach of the entire Convention system of human rights' protection as opposed to the question [...] of the competence of the Convention organs to examine a case. *In any event*, the extracts from the travaux préparatoires detailed above constitute a clear indication of the intended meaning of Article 1 of the Convention which cannot be ignored. The Court would emphasise that it is not interpreting Article 1 "solely" in accordance with the travaux préparatoires or finding those travaux "decisive"; rather this preparatory material constitutes clear confirmatory evidence of the ordinary meaning of Article 1 of the Convention as already identified by the Court». ³² (min utheving)

Utdraget kan tyde på at EMD mener artikkel 1 står i en særstilling, og at det at doktrinen er anvendt på andre prosessuelle vilkår ikke medfører at det samme gjelder tolkningen av jurisdiksjonsbestemmelsen. Den videre formuleringen er imidlertid ikke konkluderende på om doktrinen kommer til anvendelse på artikkel 1. Domstolens bruk av uttrykket «[i]n any event» gir uttrykk for at den ikke trengte svare på problemstillingen i den konkrete saken, og utdragets fortsettelse viser at det skyldtes holdepunktene for vilkårets tiltenkte innhold i blant annet forarbeidene. Samlet kan det tolkes til at doktrinen uansett ikke ville være av betydning for resultatet i saken, og at domstolen derfor ikke trengte konkludere på dens relevans. Dommen gir dermed ikke svar på om doktrinen kommer til anvendelse på artikkel 1, en lesning det er støtte for i teorien.³³ Uttalelsen er heller ikke adressert av EMD i senere saker.

Den senere saken *H.F. m.fl. mot Frankrike* kan likevel kaste lys over vurderingen. Her la EMD vekt på økt globalisering, internasjonal bevegelighet og dagsaktuelle utfordringer med bekjempelsen av terrorisme, i vurderingen av om konvensjonen måtte gis ekstraterritoriell virkning i relasjon til EMK tilleggsprotokoll 4 artikkel 3 (2).³⁴ Resonnementet bestod i at man hadde beveget seg bort fra den historiske konteksten bestemmelsen ble etablert i, og at de dagsaktuelle omstendighetene måtte tas i betraktning for at bestemmelsen skulle ha et effektivt innhold. Betraktningene knyttes opp mot den materielle bestemmelsen, men inngår i vurderingen av om Frankrike hadde jurisdiksjon etter artikkel 1 i relasjon til denne. Det er derfor

³² Banković m.fl. mot Belgia m.fl. avsnitt 64-65.

³³ Rùth og Trilsch (2003) s. 171. Motsatt Lord Brown i Skeini m.fl. mot Sec'y of state for Defence avsnitt 128.

³⁴ H.F. m.fl. mot Frankrike avsnitt 210-211.

nærliggende å lese vurderingen som at domstolen vektla dagsaktuelle omstendigheter i sin tolkning av EMK artikkel 1.

Keller og Heri tar til ordet for at «admissibility»-kriteriene vanskelig kan være omfattet av «living instrument»-doktrinen.³⁵ For jurisdiksjonsvilkåret virker standpunktet å bygge på betraktninger om tolkningsetikk, ved at det åpner for at kriteriets innhold kan utvikle seg for langt fra det medlemsstatene sluttet seg til dersom doktrinen får anvendelse.³⁶ Sett i sammenheng med uttalelsen i *Banković-saken* om at jurisdiksjon er styrende for omfanget og rekkevidden av statenes positive forpliktelser etter konvensjonen,³⁷ kan et slikt standpunkt ha gode grunner for seg. Dersom grunnvilkårene for når en stats plikter etter konvensjonen aktualiseres kan være gjenstand for stor utvikling, kan det være vanskelig å forutse hva det vil innebære å være part til konvensjonen. Det kan skape usikkerhet rundt hvilke handlinger statene fritt kan foreta og handlinger der de må ta i betraktning mulige plikter etter konvensjonen. Å åpne for redusert forutberegnelighet er i seg selv betenkelig. Betragtningene har også en side til at menneskerettssystemet avhenger av at statene respekterer EMD og følger opp dommene de får mot seg.³⁸ Hvilke rammer som gjelder for tolkningen av jurisdiksjonsvilkåret vil dermed kunne ha en innvirkning på hvor effektivt systemet er. Det skyldes at for vide tolkningsrammer i sin ytterste konsekvens vil kunne medføre at EMDs avgjørelser ikke respekteres, dersom statene anser EMDs avgjørelser for å ha beveget seg for langt bort fra det innholdet de samtykket til ved tilslutning til EMK.³⁹ Det kan imidlertid stilles spørsmål ved om disse betenkelighetene i tilstrekkelig grad kan håndteres gjennom en bevisst anvendelse av de vide rammene, slik at de ikke fordrer en begrensning av fleksibiliteten i seg selv.⁴⁰

En restriktiv tolkning av jurisdiksjonsvilkåret vil på den andre siden åpne for at medlemsstatene kan utføre handlinger som etter sin art er en overtredelse av konvensjonen, uten at de kan stilles til ansvar som følge av handlingens internasjonale dimensjon.⁴¹ Globaliseringen medfører økt aktivitet blant medlemsstatene utenfor eget territorium, en utvikling statene vanskelig kunne forutse på tidspunktene for etablering og tilslutning til konvensjonen. Globalisering er

³⁵ Keller og Heri (2022) s. 162.

³⁶ Ibid. s. 161.

³⁷ Banković m.fl. mot Belgia m.fl. avsnitt 65.

³⁸ Se her Nußberger (2012) s. 254.

³⁹ Dette argumentet gjør seg gjeldende for enhver bestemmelse i konvensjonen, men trolig sterkere for art. 1 som et «admissibility» kriterium, ettersom det vil ha større ringvirkninger enn dynamiske tolkninger av de materielle bestemmelsene.

⁴⁰ Nußberger (2012) s. 267.

⁴¹ Ibid. s. 248-249.

imidlertid bare en av samfunnsutviklingene det var vanskelig å forutse og som kan gi grunnlag for spørsmål om ekstraterritoriell virkning. En restriktiv tilnærming vil dermed kunne begrense konvensjonens rolle i fremtiden ved at den ikke kan tolkes til å omfatte nyoppståtte situasjoner. All den tid formålet med konvensjonen blant annet er «maintenance and further realisation of human rights»⁴² kan det derfor argumenteres for at også grunnvilkårene må være fleksible for at konvensjonen skal kunne oppfylle sin tiltenkte rolle.⁴³

Betenkeligheter ved at «living instrument»-doktrinen omfatter artikkel 1 gjør det vanskelig å komme med en klar konklusjon på spørsmålet. Ettersom EMD ikke har kommet med en entydig uttalelse i noen retning og domstolen i *H.F. m.fl. mot Frankrike* vektla en dagsaktuell utvikling i vurderingen av om konvensjonen skulle gis ekstraterritoriell virkning i relasjon til EMK tilleggsprotokoll 4 artikkel 3 (2), legger jeg imidlertid til grunn for den videre analysen at artikkel 1 er underlagt doktrinen.⁴⁴

2.2 Utvalg av kilder og analytiske grep

En av utfordringene med arbeidet med oppgaven er at det er en relativt ny problemstilling. Det er derfor begrenset tilgang på litteratur om ekstraterritoriell virkning av EMK i klimasammenheng, og det meste av det som er skrevet om temaet er overfladiske analyser eller rettspolitiske drøftelser. Jeg har av den grunn brukt mye tid på dokumentene fra *Agostinho-saken*, og jeg har i stor grad lent meg på dem for å identifisere relevante rettskilder og momenter som kan være av betydning for drøftelsen. Til tross for at dokumentene ikke har relevans som rettskilder, synliggjør de argumentasjonsmønstre som danner grunnlaget for EMDs konklusjoner i saken. Av den grunn mener jeg de gir et godt grunnlag for å identifisere sentrale drøftelser.

⁴² EMKs fortale avsnitt 3.

⁴³ Se også Heiskanen og Viljanen (2014) s. 285.

⁴⁴ Costa (2013) s. 94 bygger på at doktrinen omfatter art. 1, se hennes fotnote 3. Tilsvarende Braig og Panov (2020) s. 292 og Heiskanen og Viljanen (2014) s. 290 og 291.

3 Ordlyd og forarbeider

Startpunktet for tolkning av EMK artikkel 1 etter Wienkonvensjonens regler er i «the ordinary meaning» av ordene i bestemmelsen.⁴⁵ I EMK artikkel 1 heter det at

«The High Contracting Parties shall secure to everyone within their *jurisdiction* the rights and freedoms defined in Section I of this Convention.» (min utheving)

Det er «jurisdiction» som er gjenstand for tolkning i denne oppgaven. Termen oppstiller en avgrensning for hvem konvensjonsstatene har forpliktelser overfor, men gir i seg selv lite veiledning til hvordan grensedragningen skal gjøres.⁴⁶ EMD har imidlertid slått fast at jurisdiksjon etter artikkel 1 «must be considered to reflect the term's meaning in public international law».⁴⁷ Etter folkeretten er jurisdiksjon «primarily territorial», men det «does not exclude a State's extraterritorial exercise of its jurisdiction».⁴⁸

Forarbeidene til EMK er også relevante for tolkningen.⁴⁹ I det første forslaget til artikkel 1 ble statenes ansvar knyttet til «all persons *residing within their territories*».⁵⁰ (min utheving) Formuleringen ble foreslått endret for å «widen as far as possible the categories of persons who are to benefit by the guarantee contained in the Convention».⁵¹ Og den endelige formuleringen ble besluttet under henvisning til at

«It seemed to the Committee that the term 'residing' might be considered too restrictive. It was felt that there were good grounds for extending the benefits of the Convention to all persons in the territories of the signatory States, even those who could not be considered as residing there in the legal sense of the word. The Committee therefore replaced the term 'residing' by the words 'within their jurisdiction'».⁵²

⁴⁵ VCLT art. 31 (1).

⁴⁶ Keller og Heri (2022) s. 161 kan tolkes i samme retning.

⁴⁷ Se blant annet H.F. m.fl. mot Frankrike avsnitt 184. Startpunktet har en klar side til VCLT art. 31 (3) c.

⁴⁸ Se blant annet H.F. m.fl. mot Frankrike avsnitt 185.

⁴⁹ Til tross for forarbeidenes karakter som en subsidiær tolkningsfaktor, jf. VCLT art 32, inngår de i den samlede tolkningsprosessen under Wienkonvensjonen. Se blant annet Banković m.fl. mot Belgia m.fl. avsnitt 118, med videre henvisning til med videre henvisninger.

⁵⁰ Travaux préparatoires (1949) Vol. II s. 276.

⁵¹ Travaux préparatoires (1950) Vol. III s. 200.

⁵² Ibid. s. 260.

Det siste utdraget tilsier at jurisdiksjon skulle ha et meningsinnhold som i stor grad svarer til en stats territorium.⁵³ Begrunnelsen viser imidlertid at hensikten med endringen var å sikre at alle personer som befant seg på statens territorium var omfattet av konvensjonsvernet,⁵⁴ og den gir dermed ikke veiledningen til vurderingen av om stater kan ha jurisdiksjon også utenfor eget territorium. Videre ble ikke spørsmålet om konvensjonen skulle gis ekstraterritoriell virkning behandlet i forbindelse med etableringen av konvensjonen.⁵⁵ Statenes ønske om å utvide kretsen av mennesker som skulle være vernet av konvensjonen kan derfor ikke leses som et argument for slik virkning.⁵⁶ Samlet sett gir derfor ikke forarbeidene bidrag til vurderingen.⁵⁷

Hverken ordlyden eller forarbeidene er dermed til hinder for at konvensjonen gis ekstraterritoriell virkning i klimasammenheng.

⁵³ Lawson (2004) s. 89.

⁵⁴ Slik også Costa (2013) s. 95.

⁵⁵ Ibid. med videre henvisninger. Forutsetningsvis Schabas (2015) s. 100.

⁵⁶ Laswon (2004) s. 89-90 kan leses i samme retning, men motsatt s. 103 og 110.

⁵⁷ Costa (2013) s. 95 og 137. Contra Banković m.fl. mot Belgia m.fl. avsnitt 63, 65 og 19-21 der EMD uttaler at forarbeidende gir støtte til at jurisdiksjon primært er territoriell, blant annet under henvisning til det siterte utdraget. Denne slutningen er imidlertid sterkt kritisert. Se blant annet Lawson (2004) s. 110 og Costa (2013) s. 93-96.

4 Analyse av etablert praksis fra EMD

4.1 Vurderingsnormen for ekstraterritoriell jurisdiksjon

EMDs praksis viser at det klare utgangspunktet er at en stats jurisdiksjon begrenses til dens territorium.⁵⁸ Domstolen har imidlertid åpnet for unntak:

«The Court has recognised that, as an exception to the principle of territoriality, acts of the States Parties performed, or *producing effects*, outside their territories can constitute an exercise of jurisdiction within the meaning of Article 1 of the Convention. [...] In each case, it was with reference to the *specific facts* that the Court assessed whether there existed *exceptional circumstances* justifying a finding by it that the State concerned was exercising jurisdiction extraterritorially».⁵⁹ (min utheving)

Det er dermed en snever unntaksadgang fra det territoriale utgangspunktet, hvor vurderingen beror på de faktiske omstendighetene i hver enkelt sak. Det må derfor sondres mellom saker som har eksepsjonelle omstendigheter, og tilfeller som bare har internasjonale elementer, men som ikke involverer ekstraterritoriell virkning av EMK.⁶⁰

4.2 Avklarte typetilfeller og deres betydning for oppgavens problemstilling

EMD har utviklet noen avklarte unntak fra prinsippet om territoriell jurisdiksjon. Redegjørelsen i kapittel 4.1 viser imidlertid at om konvensjonen skal gis ekstraterritoriell virkning beror på en konkret vurdering i hver enkelt sak. Gjennomgangen nedenfor er derfor en forenklet fremstilling med fokus på å få frem det sentrale ved hvert unntak.

Rettspraksis fra EMD viser at det er to hovedtilfeller blant unntakene.⁶¹ Det første typetilfellet omfatter situasjoner der en stat har effektiv kontroll over et landområde utenfor eget

⁵⁸ Se blant annet *Al-Skeini m.fl. mot Storbritannia* avsnitt 131.

⁵⁹ *M.N. m.fl. mot Belgia* avsnitt 101-102. Tilsvarende i *H.F. m.fl. mot Frankrike* avsnitt 185.

⁶⁰ *M.N. m.fl. mot Belgia* avsnitt 109.

⁶¹ Se blant annet *Georgia mot Russland* avsnitt 115.

territorium.⁶² Kontrollen utøves enten direkte av egne militære styrker, eller gjennom en lokal administrasjon som er underlagt den fremmede statens militære og øvrige kontroll.⁶³ Det andre typetilfellet omfatter ulike situasjoner der staten utøver autoritet og kontroll over individer utenfor eget landområde.⁶⁴ Blant dem er situasjoner der det utøves diplomatisk eller konsulær autoritet over personer,⁶⁵ og når offentlige tjenestemenn har kontroll over individer utenfor eget territorium.⁶⁶ Det kan skje ved at personen fysisk er under tjenestepersonenes kontroll, for eksempel ved å bli satt i varetekt.⁶⁷

Stater kan for det tredje ha ekstraterritoriell jurisdiksjon for prosessuelle plikter for situasjoner som utspiller seg utenfor dens landområde.⁶⁸ Dette gjelder for det første situasjoner der det reises et sivilt søksmål på bakgrunn av en situasjon som utspilte seg i et annet land enn der søksmålet reises. Staten har da ikke jurisdiksjon for situasjonen saken springer ut av, men den har jurisdiksjon for det aktuelle søksmålet, og må sikre at det skjer i overensstemmelse med rettergangskravene i EMK artikkel 6.⁶⁹ Typetilfellet omfatter også situasjoner der en stat har prosessuelle plikter etter EMK artikkel 2 til å etterforske dødsfall som har skjedd utenfor landets territorium.⁷⁰

Klimaendringer i andre land som følge av klimagassutslipp fra en stats territorium kan vanskelig plasseres under et av de nevnte typetilfellene.⁷¹ Staten har hverken effektiv kontroll over et landområde utenfor eget territorium, eller over individene som rammes av klimaendringer utenfor statens landområde. Det påståtte rettighetsbruddet gjelder heller ikke prosessuelle plikter etter artikkel 6 eller en etterforskningsplikt etter artikkel 2. Et relevant spørsmål er derfor om typetilfellene utgjør en uttømmende regulering av unntakene fra det territorielle utgangspunktet.

Enkelte uttalelser i rettspraksis kan tolkes til at reguleringen er uttømmende. Se for eksempel *M.N. m.fl. mot Belgia* og *H.F. m.fl. mot Frankrike* der redegjørelsen for de prosessuelle typetilfellene innledes med

⁶² Se blant annet Georgia mot Russland (II) avsnitt 115 og Al-Skeini m.fl. mot Storbritannia avsnitt 138-140.

⁶³ Se blant annet M.N. m.fl. mot Belgia avsnitt 103 og Al-Skeini m.fl. mot Storbritannia avsnitt 138.

⁶⁴ Se blant annet Georgia mot Russland (II) avsnitt 115 og Al-Skeini m.fl. mot Storbritannia avsnitt 133-137.

⁶⁵ Se blant annet Al-Skeini m.fl. mot Storbritannia avsnitt 134.

⁶⁶ Ibid. avsnitt 136.

⁶⁷ Ibid.

⁶⁸ Se blant annet H.F. m.fl. mot Frankrike avsnitt 188.

⁶⁹ Ibid.

⁷⁰ Ibid.

⁷¹ Slik også Kahl (2022) s. 171.

«*Lastly*, specific circumstances of a procedural nature *have been used* to justify the application of the Convention in relation to events which occurred outside the respondent State's territory.»⁷² (min utheving)

At setningen innledes med «[l]astly» kan tolkes som en påpekning av at det er det siste mulige unntaket fra det territorielle prinsippet.⁷³ Lest i sammenheng med resten av setningen, særlig «*have been used*», er imidlertid en like nærliggende tolkning at det er en henvisning til at det er de siste typetilfellene som til nå har gitt grunnlag for å gjøre unntak.

Det sentrale i denne sammenhengen må imidlertid være at EMD ikke har kommet med klare og entydige uttalelser om at det er en uttømmende regulering, holdt opp mot at et slikt standpunkt har formodningen mot seg. EMD har ikke tatt stilling til alle situasjoner som kan reise spørsmål om ekstraterritoriell virkning av konvensjonen, og det fremstår derfor lite sannsynlig at de har inntatt et standpunkt som innebærer en forhåndskonkludering for fremtidige saker. I fravær av klare rettskildemessige holdepunkter for at reguleringen er uttømmende legges det derfor til grunn at den ikke er det.

Spørsmålet i det videre er dermed om det er grunnlag for et nytt unntak fra det territorielle prinsippet, på bakgrunn av statenes effektive kontroll over klimagassutslippene fra eget territorium, og dermed bidraget til klimaendringer i andre land. Statene har effektiv kontroll over territorielle utslipp på to måter. For det første har de effektiv kontroll over utslippene fra offentlig virksomhet, ettersom det er direkte underlagt statens kontroll og myndighet. For det andre har statene kontroll over utslipp fra private aktører gjennom kompetanse til å regulere og kontrollere hva som er tillatt mengde og type utslipp fra de som opererer på deres territorium.⁷⁴ Hvor mye klimagassutslipp som kan stamme fra en stats territorium beror dermed på dens aktive valg i form av direkte utslipp og bevisste lovvedtak. Det er denne kontrollen som ligger til grunn for den forutsatte plikten til å redusere utslipp, og som er startpunktet for hendelsesforløpet som aktualiserer spørsmål om ekstraterritoriell virkning av konvensjonen.

4.3 EMDs avgrensning mot en årsak-virkning-tilnærming

⁷² M.N. m.fl. mot Belgia avsnitt 107 og H.F. m.fl. mot Frankrike avsnitt 188.

⁷³ Nederlands siste observasjoner i Agostinho-saken avsnitt 7.

⁷⁴ Det faller utenfor oppgavens tema å redegjøre for den norske reguleringen av klimagassutslipp. For en redegjørelse av temaet se Bugge (2021) del III.

Sammenhengen mellom en stats territoriale klimagassutslipp og klimaendringer i andre land er sentral for at spørsmål om ekstraterritoriell jurisdiksjon aktualiseres. Et neste innledende spørsmål er derfor om ekstraterritoriell virkning i klimasaker er avskåret gjennom EMDs uttalelser knyttet til at det ikke er grunnlag for jurisdiksjon basert på en årsak-virkning-tilnærming.⁷⁵

Domstolen adresserte en slik tilnærming første gang i *Banković-saken*. Saken sprang ut av et luftangrep begått av NATO i FRY (The Free Republic of Yugoslavia) under kosovokrigen. Et av målene for bombingene var et tv- og radiosenter, og skadde og etterlatte etter angrepet anklaget flere stater for brudd på EMK artikkel 2 og 10 som følge av deres bidrag i bombingene.⁷⁶ EMD konkluderte med at de avdøde og klagerne ikke var under de bombende statenes jurisdiksjon. I domsgrunnene avfeide EMD klagerens påstand om at statenes positive forpliktelser under artikkel 1 er proporsjonale ut ifra graden av kontroll staten har utvist i enhver ekstraterritoriell situasjon.⁷⁷ Det ble avleid under henvisning til at en slik tilnærming

«is tantamount to arguing that anyone adversely affected by an act imputable to a Contracting State, wherever in the world that act may have been committed or its consequences felt, is *thereby* brought within the jurisdiction of that State for the purpose of Article 1 of the Convention. The Court is inclined to agree [...] that the text of Article 1 does not accommodate such an approach to “jurisdiction”. »⁷⁸ (min utheving)

Formuleringen avviser at opplevde konsekvenser medfører at man er under det handlende landets jurisdiksjon. Imidlertid innebærer domstolens bruk av «thereby» at de kun avviser at opplevd effekt av en stats handling i seg selv bringer personen inn under statens jurisdiksjon. Uttalelsen avgrenser dermed kun mot ekstraterritoriell jurisdiksjon som følge av opplevd effekt alene, men formuleringen kan vanskelig sies å være et prejudikat for at opplevd effekt ikke kan være en del av grunnlaget.

Videre har en sentral del av begrunnelsen bak standpunktet falt bort. Domstolen fremholdt at den positive forpliktelsen etter artikkel 1 ikke kunne bli «divided and tailored» ut ifra omstendighetene ved den ekstraterritoriale handlingen.⁷⁹ Det innebar at dersom det først forelå

⁷⁵ Slik det argumenteres for i Statenes første felles observasjoner i Agostinho-saken blant annet avsnitt 39 og 43.

⁷⁶ *Banković* m.fl. mot Belgia m.fl. avsnitt 6-11 og 28.

⁷⁷ *Ibid.* avsnitt 46 og 75.

⁷⁸ *Ibid.* avsnitt 75.

⁷⁹ *Ibid.* avsnitt 75.

jurisdiksjon, hadde staten plikt til å sikre alle rettighetene etter konvensjonen.⁸⁰ Dette standpunktet ble imidlertid fraveket i *Al-Skeini m.fl. mot Storbritannia*, slik at jurisdiksjon kan begrenses til å omfatte de rettighetene som er relevante for individet ut ifra den konkrete situasjonen.⁸¹ Herunder en enkeltstående rettighet forankret i en konvensjonsbestemmelse som hjemler flere selvstendige rettigheter.⁸²

EMD har fulgt opp uttalelsen fra *Banković-saken* i flere etterfølgende saker.⁸³ I *M.N. m.fl. mot Belgia* ble staten anklaget for brudd på EMK artikkel 3 som følge av at den avslo søknader om humanitært visa fremsatt av syriske borgere på den Belgiske ambassaden i Beirut. Begrunnelsen for klagen var at de mente Belgia, ved ikke å innvilge slikt visum, utsatte dem for den alvorlige situasjonen i Syria, som ikke var forenelig med artikkel 3.⁸⁴ EMD konkluderte med at klagerne ikke var under belgisk jurisdiksjon. Domstolen erkjente at Belgia utøvde offentlig myndighet over klagerne ved å fatte avgjørelsen, men fremholdt at

«*The mere fact that decisions taken at national level had an impact on the situation of persons resident abroad is also not such as to establish the jurisdiction of the State concerned over those persons outside its territory*».⁸⁵ (min utheving)

I likhet med uttalelsen fra *Banković-saken* har formuleringen et avgrenset innhold. Ordene «the mere fact» viser at det kun er opplevd effekt alene som ikke kan gi grunnlag for jurisdiksjon. Uttalelsen kan dermed vanskelig leses som et hinder for at opplevd effekt kan være en del av grunnlaget for jurisdiksjon, men innebærer krav om at det trengs øvrige omstendigheter som tilsier det samme. En slik begrensning har gode grunner for seg. Det ville medføre en enorm utvidelse av staters jurisdiksjon dersom ethvert individ som får en søknad om visa behandlet kom under statens jurisdiksjon. Det gjelder tilsvarende for enhver offentlig beslutning med effekter for individer utenfor den handlende staten. En avgrensning mot at en slik årsakssammenheng er alene tilstrekkelig har derfor gode grunner for seg, særlig holdt opp mot at ekstraterritoriell jurisdiksjon kun skal skje i ekstraordinære tilfeller. Konsekvensomfanget begrenses imidlertid dersom årsakssammenheng kun kan utgjøre en del av grunnlaget, og det

⁸⁰ Costa (2013) s. 250 og Feria-Tinta (2022) s. 176.

⁸¹ *Al-Skeini m.fl. mot Storbritannia* avsnitt 137.

⁸² Se for eksempel *Güzelyurtlu mot Kypros* og *Tyrkia* avsnitt 189-190 som viser at den prosessuelle etterforskningsplikten etter EMK. art 2 kan gis ekstraterritoriell virkning uten at det også omfatter det materielle aspektet av bestemmelsen.

⁸³ Se *Georgia mot Russland (II)* avsnitt 124 og *Medvedyev m.fl. mot Frankrike* avsnitt 64.

⁸⁴ *M.N. m.fl. mot Belgia* blant annet avsnitt 74.

⁸⁵ *M.N. m.fl. mot Belgia* avsnitt 112. Tilsvarende i *H.F. m.fl. mot Frankrike* avsnitt 200.

tilsynelatende rasjonale bak avskjæringen gjør seg derfor ikke tilsvarende gjeldende for en slik vektlegging.

Andreou mot Tyrkia underbygger at årsakssammenheng kan ha relevans for vurderingen. Hendelsene som behandles i saken startet med at en gresk-kypriotisk demonstrant bevegde seg fra FNs buffersone mellom den tyrkiske og greske delen av Kypros til den tyrkiske delen. Tyrkisk-kypriotiske styrker skjøt ham, og fortsatte å avfyre skudd fra eget landområde mot en folkegruppe som befant seg i buffersonen. Klageren i saken ble skutt som følge av dette mens hun observerte situasjonen fra det greske området. EMD konkluderte med at kvinnen var under Tyrkias jurisdiksjon da hun ble skutt, selv om hun ikke befant seg i et område under tyrkisk kontroll, som følge av «the opening of fire on the crowd from close range, which was the *direct and immediate cause* of those injuries».⁸⁶ (min utheving) At avfiringen av skuddene mot folkemassen var utslagsgivende for at kvinnen var under Tyrkias jurisdiksjon, kan vanskelig leses som noe annet enn at domstolen la vekt på årsakssammenhengen i situasjonen, årsak-virkning.⁸⁷

Virkningen av statens handlinger ble også vektlagt i *Pad m.fl. mot Tyrkia*. Saken gjaldt en hendelse der syv iranere ble skutt og drept av tyrkiske styrker fra helikopter. Det var uklart om helikoptrene befant seg over iransk eller tyrkisk territorium. EMD fant imidlertid at den ikke trengte ta stilling til hvor hendelsene hadde funnet sted. Etersom Tyrkia hadde innrømmet at det var skudd fra deres helikoptre som «caused the killing»⁸⁸ var ofrene under Tyrkias jurisdiksjon på tidspunktet. Det var dermed årsakssammenhengen som var det sentrale for at jurisdiksjon ble påvist, årsak-virkning.⁸⁹

Avslutningsvis vil jeg peke på at en av de mest gjentatte formuleringene fra EMD knyttet til ekstraterritoriell jurisdiksjon er at det kan foreligge for handlinger «performed, or producing effects» utenfor statens territorium.⁹⁰ Det har formodningen mot seg at det ikke er to reelle alternativer, og det gir derfor støtte til at opplevd effekt for borgere i andre land er relevant for vurderingen av om de er under den handlende statens jurisdiksjon. Sett i sammenheng med analysene over, legges det etter dette til grunn at årsakssammenheng mellom en stats handling

⁸⁶ *Andreou mot Tyrkia* punkt 3 (c).

⁸⁷ Slik også *Costa* (2013) s. 251-252.

⁸⁸ *Pad m.fl. mot Tyrkia* avsnitt 54.

⁸⁹ Slik også *Costa* (2013) s. 252. Se også *Kovačić m.fl. mot Slovenia*, særlig avsnitt 5c.

⁹⁰ Se kap. 4.1, og blant annet *M.N. m.fl. mot Belgia* avsnitt 101 og *H.F. m.fl. mot Frankrike* avsnitt 185.

og konsekvenser i andre land kan utgjøre en del av grunnlaget, men at det også kreves øvrige omstendigheter som tilsier ekstraterritoriell jurisdiksjon.

5 Formålsbetraktninger

5.1 Konvensjonens formål

Etter Wienkonvensjonen skal man i tolkningen se hen til konvensjonens «object and purpose».⁹¹ Et naturlig startpunkt for å identifisere dette er konvensjonens fortale, ettersom den gir uttrykk for partenes hensikt med å etablere konvensjonen. Fortalen viser at EMK ble utviklet under sterk inspirasjon fra FNs Verdenserklæring om menneskerettigheter, og dens mål om å sikre universelle og effektive rettigheter.⁹² I fokus var også at

«the aim of the Council of Europe is the achievement of *greater unity between its members* and that one of the methods by which that aim is to be pursued is the *maintenance and further realisation of human rights* and fundamental freedoms [and ...] their profound belief in those fundamental freedoms which are [...] best maintained [...] by a *common understanding* and observance of the human rights upon which they depend».⁹³ (min utheving)

EMD har særlig fremhevet EMKs «special character as a treaty for the *collective enforcement* of human rights and fundamental freedoms».⁹⁴ (min utheving) Lest i sammenheng mener jeg de mest relevante delene av fortalen⁹⁵ og EMDs uttalelse best kan sammenfattes til et mål om å oppnå sterkere fellesskap mellom medlemslandene, og et sterkt og felles praktisert menneskerettsvern.⁹⁶ Jeg skal i det følgende ta stilling til hvilken tolkning av artikkel 1 som best ivaretar disse formålene.

Innledningsvis vil jeg peke på at en tolkning som innebærer at stater kan foreta handlinger eller unnlatelser uten å ta hensyn til konsekvensene det har for rettighetsvernet i andre land, harmonerer dårlig med fellesskapsbetraktningene som ligger til grunn for konvensjonen.

⁹¹ VCLT art. 31 (1).

⁹² EMKs fortale avsnitt 1 og 2.

⁹³ Ibid. Avsnitt 3 og 4.

⁹⁴ Uttalt i blant annet *Güzelyurtlu mot Kypros og Tyrkia* avsnitt 232. Se tilsvarende formulering i EMKs fortale avsnitt 5.

⁹⁵ Se tredjepartsinnlegg fra ENNHRI i *Agostinho-saken* avsnitt 13 som i hovedsak viser til de samme formuleringene.

⁹⁶ Schabas (2015) s. 65-66, s. 69 og s. 73 gir støtte for en slik tolkning. At rettighetsvernet skal være felles praktisert nyanseres av statenes skjønnsmargin, se blant annet EMKs fortale avsnitt 6.

Ettersom klimaendringene rammer geografisk ulikt vil konsekvensene ramme noen land hardere enn andre. Betragtninger om et styrket fellesskap tilsier derfor at statene bør arbeide sammen for å forhindre alvorlige klimaendringer og dermed også begrense ulikheten i konsekvensene. Mer konkret tilsier formålet om et forsterket fellesskap og et sterkt rettighetsvern at stater avstår fra å forhindre andre stater fra å kunne oppfylle sine plikter etter konvensjonen.⁹⁷ Det er ikke slik at andre konvensjonsstater blir forhindret fra å kunne overholde sin plikt til å redusere utslipp gjennom andre staters utslipp. Imidlertid har statene også en konvensjonsforankret plikt til å beskytte befolkningen fra naturkatastrofer,⁹⁸ og dersom andre stater ikke reduserer sine utslipp vil det bidra til mer ekstramvær stater må håndtere. En slik økning vanskeliggjør staters mulighet til å sikre beskyttelse til befolkningen, og det blir dermed et hinder for deres mulighet til å overholde sine konvensjonsplikter. En reduksjon av vernet om andre rettigheter etter konvensjonen er også i seg selv i motstrid med formålet. Spørsmålet er derfor om ekstraterritoriell virkning vil bidra til at flere stater reduserer sine utslipp.

Mayers betraktninger om at det er rasjonelt for den enkelte stat å redusere sine utslipp minst mulig er relevante for vurderingen.⁹⁹ Hun peker på at de reelle virkningene av den enkelte stats reduksjoner er minimale, og at det derfor er nærliggende at de negative konsekvensene av å iverksette mer omfattende tiltak utveier den positive virkningen av utslippskuttene. Som eksempel trekker hun frem kostnadene knyttet til tiltak for utslippsreduksjon, og at befolkningen reelt sett vil oppnå mer merkbare fordeler dersom pengene i stedet blir brukt til for eksempel utdanning av politibetjenter eller veisikkerhet.¹⁰⁰ På bakgrunn av disse betraktningene er det derfor sentralt om ekstraterritoriell virkning av konvensjonen øker insentivet for statene til å redusere sine utslipp.

En første betraktning knytter seg til at den materielle plikten til å kutte utslipp antagelig ikke kan være relativ ut ifra risikoen for individer under statens jurisdiksjon.¹⁰¹ Dermed er det etter Mayers betraktninger lite sannsynlig at ekstraterritoriell virkning vil føre til at statene reduserer sine utslipp mer enn det de uansett må gjøre for å beskytte innbyggere innenfor eget territorium.

⁹⁷ Advisory Opinion (OC-23/17) avsnitt 94 og 101 og tredjepartsinnlegg fra ENNHRI i Agostinho-saken avsnitt 13.

⁹⁸ Budayeva m.fl. mot Russland.

⁹⁹ Mayer (2021) s. 424-425.

¹⁰⁰ Ibid.

¹⁰¹ Kapittel 1.2.

Spørsmålet er derfor om ekstraterritoriell jurisdiksjon øker insentivet for statene til å redusere utslippene til det nivået konvensjonsvernet tilsier. Ved å gi konvensjonen ekstraterritoriell virkning økes antall rettighetssubjekter, og dermed kretsen av mennesker som kan anlegge søksmål for å holde staten ansvarlig hvis den ikke reduserer utslippene. Dersom den materielle regelen inneholder en nedre terskel for hvilke klimaendringer en person må være utsatt for, for at sikrepikten skal aktualiseres overfor vedkommende, vil en slik utvidelse øke insentivet for enkelte stater til å redusere sine utslipp. Det skyldes at risikoen er markant mindre i noen land, slik at statens egne borgere ikke nødvendigvis er utsatt for en risiko som aktualiserer plikten, samtidig som risikoen for borgere i andre land kan være tilstrekkelig alvorlig.¹⁰² Hvorvidt trusselen om flere potensielle saksøkere utgjør et reelt insentiv beror derfor delvis på den materielle regelens utforming.

Den utvidede kretsen har imidlertid uansett betydning for adgangen til å klage staten inn for EMD. Det skyldes at kravet om «victim»-status etter EMK artikkel 34 må være oppfylt for personer som skal reise sak for domstolen. En analyse av dette vilkåret faller utenfor oppgavens tema,¹⁰³ men en nødvendig betraktning er at dersom klimaendringene i et konvensjonsland er så marginale at statens borgere ikke oppfyller kravene til «victim»-status, vil ikke staten ha en plikt som kan håndheves av EMD. Ved en utvidelse av ansvarsområdet vil imidlertid borgere i land som opplever mer markante klimaendringer, og som derfor er mer nærliggende å oppfylle kravene til «victim»-status, kunne holde staten ansvarlig. Det vil igjen føre til at konsekvensene av å ikke redusere utslippene blir mer overhengende, og dermed økes insentivet til å foreta utslippsreduksjoner. Formålet om et forsterket fellesskap og et sterkt rettighetsvern er dermed et argument for at konvensjonen gis ekstraterritoriell virkning.

5.2 Effektivt rettighetsvern

Tolkningsmomentet «object and purpose» har også en klar side til effektivitetsprinsippet.¹⁰⁴ Det består i at traktater skal tolkes slik at formålet i størst grad realiseres. Av EMD er dette uttalt som at traktatens bestemmelser må tolkes slik at rettighetene blir «safe and effective» ikke «theoretical and illusory».¹⁰⁵ Det er artikkel 1 som er gjenstand for tolkning i denne oppgaven,

¹⁰² Slik også klagers første observasjoner i Agostinho-saken avsnitt 269.

¹⁰³ For en kort analyse av vilkåret i klimasammenheng se Feria-Tinta s. 180-182.

¹⁰⁴ Se blant annet Heiskanen og Viljanen (2014) s. 288.

¹⁰⁵ Se for eksempel H.F. m.fl. mot Frankrike avsnitt 208.

og et naturlig startpunkt er derfor å adressere hvordan denne bestemmelsens formål kan gjøres mest effektivt. Som tidligere fremhevet er bestemmelsen «determinative of the very scope of the Contracting Parties' positive obligations»,¹⁰⁶ og dens formål er delvis å definere og avgrense hvor og når stater har plikter etter konvensjonen, og overfor hvem. Det avgrensende formålet blir særlig synlig når man ser bestemmelsen i lys av dimensjoneringen av EMD og at det er begrenset hvor mange saker domstolen har kapasitet til å behandle. Dersom kretsen av mennesker som er under konvensjonsstatenes jurisdiksjon blir for vid, kan det føre til en overbelastning av domstolen, som følge av at en slik utvidelse medfører en økning i antall rettighetssubjekter som kan anlegge søksmål.¹⁰⁷ Flere søksmål vil kunne føre til lengre saksbehandlingstid for EMD, noe som igjen kan forlenge perioden stater kan foreta konvensjonsstridige handlinger.¹⁰⁸ Dersom artikkel 1 tolkes for vidt åpner man dermed for en overbelastning av systemet som igjen kan ha konsekvenser for varigheten på rettighetsbrudd. En effektiv avgrensing av statenes ansvarsområde og behovet for å unngå overbelastning av konvensjonssystemet tilsier derfor varsomhet med å utvide statenes jurisdiksjon.¹⁰⁹ Denne betraktningen må imidlertid nyanseres som følge av kravet til «victim»-status etter EMK art. 34, se kapittel 6.1.

Selv om artikkel 1 er utgangspunktet for å besvare problemstillingen, er det sentrale med effektivitetsprinsippet at formålet med rettighetene konvensjonen hjemler skal realiseres.¹¹⁰ Det neste spørsmålet er derfor hvordan artikkel 1 må tolkes for å sikre et effektivt konvensjonsvern mot klimaendringer. Hva som skal til for at en rettighet blir mest mulig effektiv beror imidlertid i stor grad på hva regelen består i, og det er derfor vanskelig å si noe endelig all den tid normen ikke er klarlagt. Jeg skal likevel komme med noen betraktninger basert på forutsetningene lagt til grunn i kapittel 1.2.

IPCC har konkludert med at ethvert tonn klimagasser som slippes ut i atmosfæren bidrar til global oppvarming,¹¹¹ og dermed til økningen av risikoen for klimaendringer. Dersom en enkelt stat reduserer sine utslipp vil det dermed bidra til å redusere risikoen. Imidlertid utgjør en enkelt sats utslippsreduksjoner kun en liten andel av de totale utslippene, en andel som raskt kan

¹⁰⁶ Banković m.fl. mot Belgia m.fl. avsnitt 65.

¹⁰⁷ Nußberger (2012) s. 252-253. Slik også Mayer (2021) s. 427.

¹⁰⁸ Nußberger (2012) s. 252-253.

¹⁰⁹ Tilsvarende Nußberger (2012) s. 252-254. Se også Mayer (2021) s. 427-428 som uttaler at bestemmelsen blir «devoid of any effectiveness» dersom den tolkes for vidt.

¹¹⁰ Se for eksempel H.F. m.fl. mot Frankrike avsnitt 208.

¹¹¹ IPCC (2021) s. 28. For eksempel viser foreløpige beregninger viser at Norges klimagassutslipp i 2021 var på 49,1 millioner tonn CO₂-ekvivalenter, se SSB (2022).

utliknes dersom andre stater øker sine utslipp. Den reelle beskyttelsen et rettighetssubjekt oppnår ved å kunne holde en enkelt stat ansvarlig er dermed svært begrenset. IPCCs konklusjon viser at risikoen mot klimaendringer begrenses mer dersom flere stater reduserer sine utslipp. Dersom konvensjonen gis ekstraterritoriell virkning vil rettighetssubjekter også kunne holde andre konvensjonsstater ansvarlig slik at de totale utslippsreduksjonene man kan kreve bidrar til en større og mer reell reduksjon av risikoen. En slik løsning vil dermed bidra til et mer effektivt konvensjonsvern mot klimaendringer.¹¹²

Disse betraktningene forsterkes under oppgavens forutsetning om at en stats plikt til å kutte utslipp fordrer at risikoen er tilstrekkelig alvorlig for borgerne som er under statens jurisdiksjon. Ettersom risikoen er markant mindre i noen land kan derfor ekstraterritoriell jurisdiksjon være nødvendig for at de minst rammede statene kan pålegges å redusere sine utslipp med hjemmel i konvensjonen. Det gjelder særlig på kort sikt. Når klimaendringene blir enda verre vil trolig flere borgere kunne holde egen stat ansvarlig, slik at ekstraterritoriell virkning ikke er nødvendig for at alle konvensjonsstatene kan pålegges å redusere sine utslipp på lengre sikt. Imidlertid forutsetter det at risikoen allerede har materialisert seg i større grad, og all den tid klimaendringen rammer geografisk ulikt åpner det for at de hardest rammede landene opplever mer alvorlige klimaendringer. Ettersom det er en materialisering av risikoen for klimaendringer konvensjonsvernet er ment å beskytte mot, tilsier derfor betraktninger om effektivt rettighetsvern at alle konvensjonsstatene kan pålegges å kutte sine utslipp på kort sikt, slik at det kan motvirke mer alvorlige konsekvenser på lang sikt. Et effektivt rettighetsvern tilsier derfor at alle statene har en håndhevelig plikt til å redusere sine utslipp på kort sikt, og det forutsetter at konvensjonen gis ekstraterritoriell virkning.

Betraktningene kan imidlertid nyanseres under henvisning til at konvensjonsstatene samlet kun står for en andel av de globale utslippene. Ettersom utslipp av klimagasser er et globalt fenomen vil ikke risikoen for klimaendringer bli eliminert ved at alle konvensjonsstatene reduserer sine utslipp. En fullstendig stabilisering av den menneskeskapte temperaturøkningen, og dermed risikoen for klimaendringer, krever at de globale utslippene utgjør «netto null».¹¹³ Det innebærer at menneskeskapte klimagassutslipp motvirkes ved at klimagasser fjernes fra atmosfæren, slik at utslippene utbalanseres og det dermed ikke blir en høyere konsentrasjon av

¹¹² Se Klagers første observasjoner i Agostinho-saken avsnitt 267.

¹¹³ IPCC (2021) s. 28.

klimagasser i atmosfæren.¹¹⁴ Dersom alle konvensjonsstatene reduserer sine utslipp vil det derfor ikke være alene tilstrekkelig til å eliminere risikoen for klimaendringer. IPCCs konklusjon om at hvert tonn klimagasser som slippes ut i atmosfæren bidrar til global oppvarming,¹¹⁵ og dermed til økningen av risikoen for klimaendringer, gjør seg imidlertid gjeldende også i dette perspektivet. Til tross for at risikoen ikke elimineres, vil ethvert utslippskutt bidra til at risikoen for klimaendringer blir tilsvarende mindre. Basert på IPCCs analyser vil dermed risikoen for alvorlige klimaendringer være lavere dersom alle konvensjonsstatene reduserer sine utslipp, sammenliknet med dersom kun noen av statene gjør det. All den tid risikoen for klimaendringer reduseres mer dersom alle konvensjonsstatene reduserer sine utslipp, og flere stater får en håndhevelig plikt dersom konvensjonen gis ekstraterritoriell virkning, vil derfor konvensjonsvernet mot klimaendringer bli mer effektivt dersom statene har ekstraterritoriell jurisdiksjon for klimaendringer.

At den mest effektive realiseringen av formålet om å beskytte mot klimaendringer oppnås ved at konvensjonen gis ekstraterritoriell virkning må avveies mot betenkelighetene ved å utvide kretsen av individer som kommer under konvensjonsstatenes jurisdiksjon. Det sentrale her må imidlertid være at særlig borgere i hardt rammede land vil oppnå et mer reelt og effektivt vern etter konvensjonen dersom de har en håndhevelig plikt overfor flere konvensjonsstater. Etttersom den materielle regelen ikke er avklart, og det dermed heller ikke er grunnlag for å vurdere i hvor mange stater befolkningen er utsatt for en risiko som aktualiserer statens plikt til å redusere utslippene, er det vanskelig å si i hvor stor grad ekstraterritoriell virkning har betydning for de totale utslippskuttene. Når det først er etablert en rettighet som fordrer grenseoverskridende ansvar for å gi et effektivt vern for den enkelte, må det imidlertid veie tyngre enn betenkelighetene med at det fører til merbelastning på konvensjonssystemet.

¹¹⁴ IPCC (2021) s. 2240.

¹¹⁵ Ibid. s. 28.

6 Internasjonal rett

6.1 «No harm»-prinsippet

Etter Wienkonvensjonen skal man i tolkningen ta i betraktning «relevant rules of international law applicable in the relations between the parties»,¹¹⁶ og rettspraksis fra EMD viser at det utgjør en sentral kilde for tolkningen av EMK.¹¹⁷ Forbudet mot grenseoverskridende miljøskader, også kalt «no harm»-prinsippet eller “the prevention principle”, er en internasjonal sedvanerettsregel som pålegger stater å forhindre risiko for miljøskader i andre stater.¹¹⁸ Regelen innhold gjør det relevant å vurdere om den kan ha betydning for tolkningen av EMK artikkel 1.

Jurisdiksjon er et prosessuelt vilkår. Det er derfor sentralt å avklare om «no harm»-prinsippet som en materiell regel er relevant,¹¹⁹ eller om det kun er internasjonale regler om jurisdiksjon som kan tillegges vekt.¹²⁰ Ettersom jurisdiksjon er en nødvendig forutsetning for at en stat kan holdes ansvarlig for påståtte konvensjonsbrudd, må det vurderes adskilt forut for en vurdering av om den påklagde atferden er i strid med konvensjonen.¹²¹ Det at den materielle vurderingen må foretas adskilt fra jurisdiksjonsspørsmålet er et argument for at materielle regler ikke kan tillegges vekt i tolkningen av artikkel 1.¹²²

Som det fremkommer i kapittel 3 skal jurisdiksjon etter EMK forstås på bakgrunn av termens innhold etter folkeretten.¹²³ Betragtningene EMD kommer med i forlengelsen av konstateringene viser at de sikter til internasjonale regler om jurisdiksjon isolert, og ikke folkeretten som helhet.¹²⁴ Uttalelsene avklarer derfor ikke om «no harm»-prinsippet er relevant.

EMD uttalte imidlertid i *Hassan mot Storbritannia* at

¹¹⁶ VCLT art. 31 (3) c.

¹¹⁷ Se *Demir og Baykara mot Tyrkia* avsnitt 69-86.

¹¹⁸ *Pulp Mills-saken* avsnitt 101.

¹¹⁹ Jeg anvender Oxfords Dictionary of Law sin definisjon av “substantive law” som “The part of the law that deals with rights, duties, and all other matters that are not matters purely of practice and procedure», *Law* (2022).

¹²⁰ Statenes første felles observasjoner i *Agostinho-saken* tar til ordet for det i avsnitt 64.

¹²¹ Se blant annet *M.N. m.fl. mot Belgia* avsnitt 97.

¹²² Se Statenes første felles observasjoner i *Agostinho-saken* avsnitt 63.

¹²³ Se blant annet *H.F. m.fl. mot Frankrike* avsnitt 184-185.

¹²⁴ *Ibid.* avsnitt 185.

«As the Court has observed on many occasions, the Convention cannot be interpreted in a vacuum and should *so far as possible* be interpreted in harmony with other rules of international law of which it forms part [...] This applies *equally* to Article 1 as to the other articles of the Convention.»¹²⁵ (min utheving)

«No harm»-prinsippet utgjør klart en del av folkeretten som EMK er en del av. At artikkel 1 i likhet med de øvrige konvensjonsbestemmelsene skal tolkes «so far as possible» i harmoni med folkeretten kan derfor tas til inntekt for at regelen er relevant, all den tid prinsippet har et innhold som kan bidra til vurderingen. Ettersom prinsippet handler om stateres handlefrihet i relasjon til andre stateres territorium åpner derfor EMDs uttalelse for at prinsippet er relevant.

H.F. m.fl. mot Frankrike kan gi ytterligere bidrag til vurderingen. Her skulle EMD blant annet vurdere om Frankrike hadde jurisdiksjon i relasjon til EMK artikkel 3 over to franske kvinner og deres barn med tanke på leveforholdene de var utsatt for i flyktningeleirer i Syria. I vurderingen la EMD vekt på at internasjonal rett ikke påla staten en plikt til å hente egne statsborgere hjem fra andre land. Den slutningen trakk de under henvisning til regler om diplomatisk beskyttelse og resolusjoner fra FNs sikkerhetsråd.¹²⁶ En eventuell plikt til å hente borgere hjem etter slike regler ville vært en materiell plikt,¹²⁷ men med et prosessuelt tilsnitt ettersom det angår hvor en stat har kompetanse til å utføre sin plikt vis-à-vis andre stateres jurisdiksjon. EMD så dermed hen til materielle regler for å vurdere om Frankrike hadde jurisdiksjon i saken.

«No harm»-prinsippet er en materiell regel, men i likhet med de internasjonale reglene som ble vektlagt i *H.F. m.fl. mot Frankrike* har den et prosessuelt tilsnitt ved at den handler om statenes kompetanse vis-à-vis andre stater. Dette blir særlig tydelig ved at prinsippet er en følge av stateres suverenitet. Stater har en suveren rett til å utnytte ressurser og foreta handlinger på eget territorium, men denne retten begrenses av andre stateres suverenitet ved at de har rett på vern om eget territorium og ressurser i form av beskyttelse fra ødeleggelser som følge av andre stateres aktivitet.¹²⁸ Med denne bakgrunnen legger jeg til grunn at prinsippet utgjør en relevant internasjonal regel for tolkningen av artikkel 1.¹²⁹

¹²⁵ Hassan mot Storbritannia avsnitt 77.

¹²⁶ *H.F. m.fl. mot Frankrike* avsnitt 201.

¹²⁷ Se definisjonen fra *Oxfords Dictionary of Law*, supra note 121.

¹²⁸ Bugge (2021) s. 63.

¹²⁹ Slik også Heiskanen og Viljanen (2014) s. 291.

Den internasjonale domstolen i Haag (ICJ) har bidratt til presisering og etablering av «no harm»-prinsippet som internasjonal sedvanerett.¹³⁰ Domstolen har beskrevet regelens innhold som at

«It is “every State’s obligation not to allow knowingly its territory to be used for acts contrary to the rights of other States” [...] A State is thus obliged to use all the means at its disposal in order to avoid activities which take place in its territory, or in any area under its jurisdiction, causing significant damage to the environment of another State.»¹³¹

Sitatet illustrer at regelen kun omfatter grenseoverskridende konsekvenser av en viss alvorlighet.¹³² Det er ikke plass til en analyse av det konkrete innholdet og omfanget av pliktene prinsippet medfører i relasjon til slike skader, og jeg begrenser meg til å nevne at det pålegger stater en plikt til å opptre aktsomt for å forhindre og redusere risikoen for skade utenfor eget territorium.¹³³

Et neste spørsmål er om prinsippet omfatter konsekvenser av klimagassutslipp, eller om det er begrenset til miljøskader. Dette strides teoretikere om.¹³⁴ UNFCCC og Parisavtalen baserer seg primært på prinsippet om «common but differentiated responsibilities» som grunnlag for at statene må redusere sine utslipp.¹³⁵ Likevel vises det til «no harm»-prinsippet i fortalen til UNFCCC,¹³⁶ og ettersom Parisavtalen pålegger konvensjonspartene å se hen til prinsippene til UNFCCC gjelder det dermed for begge.¹³⁷ Det er derfor neppe tvilsomt at prinsippet også omfatter konsekvenser av klimagassutslipp,¹³⁸ herunder ved at konsekvensene er tilstrekkelig alvorlige.¹³⁹

Det bemerkes at «no harm»-prinsippet handler om en stats ansvar i relasjon til andre stater, og ikke en stats ansvar overfor enkeltindivider. Det vil imidlertid være unødvendig formalistisk om ikke prinsippet likevel kan tillegges vekt, all den tid prinsippets begrunnelse bygger på at miljøforurensning ikke begrenses av formelle statsgrenser, og at en stats territoriale handlinger

¹³⁰ Bugge (2021) s. 65 og Verheyen (2005) s. 147.

¹³¹ Pulp Mills-saken avsnitt 101.

¹³² For nærmere redegjørelse av kravet se Verheyen (2005) s. 151-152.

¹³³ Bugge (2021) s. 65.

¹³⁴ Se for eksempel Maljean-Dubois (2021) og Campbell-Durufflè (2021).

¹³⁵ UNFCCC art. 3 (1) og Parisavtalens fortale avsnitt 3.

¹³⁶ UNFCCCs fortale avsnitt 8.

¹³⁷ Parisavtalens fortale avsnitt 3.

¹³⁸ Slik også NIM (2022) s. 15. Se også Verheyen (2005) s. 169 og Maljean-Dubois (2021).

¹³⁹ Verheyen (2005) s. 152.

derfor fort kan innebære grenseoverskridende konsekvenser.¹⁴⁰ Særlig i lys av at grenseoverskridende konsekvenser vil kunne begrense andre staters mulighet til å sikre egne borgeres rettigheter etter EMK,¹⁴¹ har det gode grunner for seg å se hen til prinsippet også i et diagonalt perspektiv.¹⁴² En slik vektlegging støttes av EMDs henvisning til prinsippet i *Tatar mot Romania*.¹⁴³

At «no harm»-prinsippet pålegger stater en plikt til å beskytte andre stater fra konsekvensene av territoriale klimagassutslipp, er et sentralt argument for at statene har ekstraterritoriell jurisdiksjon for disse konsekvensene også etter EMK art. 1.¹⁴⁴

6.2 Avgjørelser fra andre internasjonale organer

6.2.1 Felles betraktninger

Flere internasjonale organer har fattet avgjørelser som består i at stater har ekstraterritoriell jurisdiksjon for miljø- eller klimaskader. Imidlertid begrenser Wienkonvensjonen relevansen av internasjonal rett til det som er «applicable in the relations between the parties».¹⁴⁵ Det avgrenser mot at avgjørelser knyttet til internasjonale instrumenter konvensjonsstatene ikke er tilsluttet har relevans.¹⁴⁶ Vekten av avgjørelser knyttet til andre internasjonale konvensjoner påvirkes også av at artikkel 1 er «determinative of the [...] scope and reach of the entire Convention system of human rights' protection».¹⁴⁷ Bestemmelsens funksjon og rolle gjør det betenkelig å tolke den på bakgrunn av reguleringen av jurisdiksjonsvilkåret i andre konvensjoner. Det underbygges av at konvensjoner har ulike formuleringer av jurisdiksjonsvilkåret, samt at enkelte konvensjoner ikke har en slik bestemmelse.¹⁴⁸

Avgjørelser fra internasjonale organer har derfor ikke rettskildemessig verdi for fortolkningen av EMK artikkel 1 utover overbevisningskraften og kvaliteten på argumentene i seg selv. Denne

¹⁴⁰ Brænden (2023).

¹⁴¹ Se kap 5.1.

¹⁴² Slik også Advisory Opinion (OC-23/17) avsnitt. Forutsetningsvis ENNHRI (2021) s. 20 og CoE (2022) s. 138 og 156.

¹⁴³ *Tatar mot Romania* avsnitt 111.

¹⁴⁴ For en alternativ fremstilling av prinsippet betydning for grenseoverskridende klimagassutslipp se Wikeland (2022) s. 27-30.

¹⁴⁵ VCLT art. 31 (3) c.

¹⁴⁶ Se imidlertid *Demir og Baykara mot Tyrkia* avsnitt 76-86.

¹⁴⁷ *Banković m.fl. mot Belgia m.fl.* avsnitt 65.

¹⁴⁸ Tilsvarende betraktning i *Satenes første felles observasjoner i Agostinho-saken* avsnitt 67.

delen er derfor primært komparativ og for å belyse andre internasjonale organers tilnærming til problemstillingen.

6.2.2 IACtHR

Den Inter-Amerikanske Menneskerettighetsdomstolen (IACtHR) kom i 2017 med en rådgivende uttalelse om miljømessige forpliktelser knyttet til retten til liv og personlig integritet etter Den amerikanske menneskerettighetskonvensjonen. Uttalelsen var svar på en forespørsel fra Colombia med spørsmål om konvensjonens betydning for etableringen av omfattende infrastruktur med konsekvenser for det marine miljøet, og medfølgende konsekvenser for lokale innbyggere.¹⁴⁹

Etter den amerikanske menneskerettskonvensjonen har medlemsstatene forpliktelser overfor personer «subject to their jurisdiction».¹⁵⁰ Domstolen tolket jurisdiksjonsvilkåret under særlig henvisning til «no harm»-prinsippet,¹⁵¹ men også behovet for internasjonalt samarbeid for å motvirke grenseoverskridende miljøskader,¹⁵² og at plikten til å respektere menneskerettighetene fordrer at stater avstår fra å forhindre andre stater fra å kunne overholde sine konvensjonsforpliktelser.¹⁵³ Med denne bakgrunnen uttalte domstolen at

«when transboundary damage occurs that effects treaty-based rights, it is understood that the persons whose rights have been violated are under the *jurisdiction* of the State of origin, if there is a *causal link* between the act that originated in its territory and the infringement of the human rights of persons outside its territory. [...] In cases of transboundary damage, the exercise of jurisdiction by a State of origin is based on the understanding that it is the State in whose territory or under whose jurisdiction the activities were carried out that has the *effective control* over them and is in a position to prevent them from causing transboundary harm that impacts the enjoyment of human rights of persons outside its territory. The potential victims of the negative consequences of such activities are under the jurisdiction of the State of origin for the purposes of the

¹⁴⁹ Advisory Opinion (OC-23/17) avsnitt 1 og 2.

¹⁵⁰ Den amerikanske menneskerettighetskonvensjonen art. 1 (1).

¹⁵¹ Advisory Opinion (OC-23/17) avsnitt 97- 99.

¹⁵² Ibid. Avsnitt 100.

¹⁵³ Ibid. Avsnitt 101.

possible responsibility of that State for failing to comply with its obligation to prevent transboundary damage.»¹⁵⁴ (min utheving)

Domstolens konklusjon kan sammenfattes til at en stat har ekstraterritoriell jurisdiksjon hvis den har effektiv kontroll over den skadelige aktiviteten, og det er årsakssammenheng mellom den territorielle handlingen og brudd på konvensjonsrettigheter for personer utenfor statens territorium.¹⁵⁵ Til tross for at uttalelsen handlet om miljøskader, nevnte domstolen klimaendringer ved flere anledninger. Holdt sammen med at det rettslige grunnlaget for konklusjonen også har relevans for klimaendringer,¹⁵⁶ har uttalelsen klar relevans for disse.¹⁵⁷

6.2.3 UNCRC

FNs barnekomité (UNCRC) tok stilling til om Convention on the Rights of the Child (heretter Barnekonvensjonen) har ekstraterritoriell virkning for grenseoverskridende klimaendringer i *Sacchi m.fl. mot Argentina m.fl. (heretter Sacchi mot Argentina)*. Seksten barn fra ulike land klaget inn Argentina, Brasil, Frankrike, Tyskland og Tyrkia for å handle i strid med konvensjonen, som følge av omfanget av deres klimagassutslipp og konsekvensene det medfører for saksøkerne. Etter barnekonvensjonen har konvensjonspartene plikter overfor «each child within their jurisdiction».¹⁵⁸

Etter en detaljert redegjørelse for IACtHRs rådgivende uttalelse fra 2017,¹⁵⁹ og under henvisning til sitt tidligere standpunkt om at mangelfulle tiltak for å forhindre global oppvarming kan være i strid med konvensjonen,¹⁶⁰ fant komiteen at vilkårene oppstilt av IACtHR også måtte legges til grunn for spørsmålet knyttet til klimaendringer.¹⁶¹ På det grunnlaget konkluderte komiteen med at barn er under en stats jurisdiksjon for grenseoverskridende klimaendringer

¹⁵⁴ Advisory Opinion (OC-23/17) avsnitt 101-102.

¹⁵⁵ Slik også ENNHRI (2021) s. 19-20.

¹⁵⁶ I fortalen til UNFCCC avsnitt 6 fremheves viktigheten av samarbeid for å begrense klimaendringer.

¹⁵⁷ En slutning det er bred enighet om, se ENNHRI (2021) s. 19-20, Keller og Heri (2022) s. 162-164, Kahl s. 171 og Ferial-Tinta (2022) s. 179. IACtHR skal også komme med en ny rådgivende uttalelse om «Climate Emergency and Human Rights» etter forespørsel fra Chile og Colombia, se Forespørsel om rådgivende uttalelse (2023).

¹⁵⁸ Barnekonvensjonen art. 2 (1).

¹⁵⁹ *Sacchi m.fl. mot Argentina m.fl.*, CRC/C/88/D/104/2019, Avsnitt 10.5.

¹⁶⁰ *Ibid.* avsnitt 10.6.

¹⁶¹ *Ibid.* avsnitt 10.7.

«if there is a *causal link* between the acts or omissions of the State in question and the negative impact on the rights of children located outside its territory, when the State of origin exercises *effective control* over the sources of the emissions in question. The Committee considers that, while the required elements to establish the responsibility of the State are a matter of merits, the alleged harm suffered by the victims needs to have been *reasonably foreseeable* to the State party at the time of its acts or omissions even for the purpose of establishing jurisdiction.»¹⁶² (mine uthevinger)

På bakgrunn av en konkret vurdering konkluderte komiteen med at klagerne var under Argentinas jurisdiksjon for de konsekvensene de opplevde som følge av klimagassutslippene under Argentinas effektive kontroll.¹⁶³

Saken er et viktig eksempel på hvordan en menneskerettighetskonvensjon kan tolkes for å imøtegå de grenseoverskridende konsekvensene av klimaendringer. Imidlertid kan det pekes på enkelte svakheter ved avgjørelsen, og dermed argumentasjonens kvalitet. Mest sentralt er at komiteen i liten grad foretar en selvstendig vurdering av kildene som ligger til grunn for IACtHRs rådgivende uttalelse. Den reelle rettskildemessige forankringen for flere av vilkårene de oppstiller blir derfor svak. Både som følge av at IACtHRs uttalelse har vakkende rettskildemessig relevans ved tolkningen av en global konvensjon, all den tid den er en regional regulering kun et fåtall av partene til barnekonvensjonen er en del av.¹⁶⁴ For det andre ved at det i realiteten blir et indirekte rettslig grunnlag som ligger til grunn for et flertall av komiteens vurdering, herunder «no harm»-prinsippet. Disse svakhetene reduserer argumentasjonens overbevisningskraft for de aktuelle momentene. Avgjørelsens overføringsverdi begrenser seg derfor til å være et mellomledd for å identifisere i hvilke deler av subsumsjonen rettskildene IACtHR vektlegger kan anvendes konkret.

¹⁶² Sacchi m.fl. mot Argentina m.fl., CRC/C/88/D/104/2019 avsnitt 10.7.

¹⁶³ Ibid. avsnitt 10.13-10.14.

¹⁶⁴ Se VCLT art. 31 (3) c.

7 Særegne omstendigheter ved klimaendringer

7.1 Innledende om vurderingene

I denne delen tar jeg utgangspunkt i noen utvalgte omstendigheter ved klimaendringer som følge av territoriale klimagassutslipp, og drøfter om de kan ha betydning for om konvensjonen kan gis ekstraterritoriell virkning på klimaområdet. Der rettspraksis fra EMD kan bidra til vurderingene tar jeg utgangspunkt i denne, i formål om å se om de faktiske omstendighetene knyttet til klimaendringer skiller seg fra, eller har tilstrekkelige paralleller til, den argumentasjonen domstolen tidligere har ført i saker med spørsmål om ekstraterritoriell virkning. Der praksis fra domstolen gir lite veiledning trekker jeg inn øvrige rettskilder for å vurdere om omstendighetene likevel har rettslig relevans.

7.2 Sammenhengen mellom utslipp fra en konvensjonsstat og klimaendringer

At årsakssammenhengen mellom en stats handling og konsekvenser i andre land er relevant for vurderingen av om individer er under den handlende statens jurisdiksjon ble avklart i kapittel 4.3. Her skal jeg vurdere om sammenhengen mellom territoriale utslipp under konvensjonsstaters effektive kontroll,¹⁶⁵ og risikoen for klimaendringer utenfor landet kan tillegges vekt i vurderingen av om konvensjonen kan gis ekstraterritoriell virkning.¹⁶⁶

Til tross for at ethvert utslipp av klimagasser bidrar til å øke risikoen for klimaendringer,¹⁶⁷ er det de kumulative globale utslippene som fører til global oppvarming. Det er derfor vanskelig å peke på at det landet som er anklaget for brudd på konvensjonen er årsaken til risikoen for klimaendringene som påberopes. EMD har imidlertid uttalt at «the fact that the factual or legal situation complained of by the applicant is partly attributable to another State is not in itself decisive for the determination of the respondent State's "jurisdiction". »¹⁶⁸ At klimaendringene

¹⁶⁵ Se kapittel 4.2.

¹⁶⁶ Slik det argumenteres for i klagers første observasjoner i Agostinho-saken avsnitt 246 b.

¹⁶⁷ IPCC (2021) s. 28.

¹⁶⁸ Andrejeva mot Latvia avsnitt 56.

skyldes utslipp fra flere stater er derfor ikke til hinder for at ofrene er under en stats jurisdiksjon.¹⁶⁹

Det er derfor styrken på årsakssammenhengen som må vurderes nærmere. I både *Pad m.fl. mot Tyrkia* og *Andreou mot Tyrkia* var sammenhengen mellom statens militære handling og skadene på ofrene sentralt for vurderingen av jurisdiksjon. Situasjonene innebar imidlertid en svært nær sammenheng mellom handlingen og effekten. Det var skuddene fra tyrkiske soldater som var direkte årsak til skuddskadene ofrene ble påført. Årsakssammenhengen under oppgavens problemstilling er mer distansert. Utslippene under en stats effektive kontroll går ut i atmosfæren og blandes sammen med historiske utslipp og utslipp fra andre land. Disse klimagassene fører så samlet til endringer i den kjemiske balansen i atmosfæren, som igjen fører til en økning av klodens temperatur. Temperaturøkningen fører videre til økt sannsynlighet for andre konsekvenser, slik som hetebølger og stigning av havnivået. Det er disse konsekvensene som skaper risiko for blant annet liv og helse, og som dermed kan medføre brudd på EMK art. 2 og art. 8. Det er dermed et langt mer distansert og komplekst årsaksbilde enn det som var tilfellet i de nevnte dommene, og enkelte teoretikere argumenterer for at årsaksbildet er så komplekst at det alene er til hinder for ekstraterritoriell virkning.¹⁷⁰

Et nyanserende poeng i denne sammenhengen er at plikten til å redusere utslipp etter konvensjonen er en positiv forpliktelse, og at positive forpliktelser overfor borgere under statens jurisdiksjon handler om statens mulighet til å beskytte fra en risiko, også en risiko staten ikke selv har skapt.¹⁷¹ En stats mulighet til å beskytte mot en risiko for borgere i et annet land alene kan vanskelig gi grunnlag for jurisdiksjon, ettersom en slik adgang vil åpne for at borgere i andre land ensidig kan påberope seg vern av konvensjonen fra et konvensjonsland, uten statens bidrag til situasjonen.¹⁷² I klimasammenheng har imidlertid staten bidratt til risikoen gjennom sine territoriale utslipp, slik at det ikke blir en ensidig påberopelse av konvensjonsvern. I tillegg står staten i posisjon til å begrense risikoen for grenseoverskridende klimaendringer ved å redusere egne utslipp, all den tid ethvert utslipp av klimagasser bidrar til økning av risikoen for klimaendringer.¹⁷³ EMD har ikke tatt stilling til spørsmål om ekstraterritoriell jurisdiksjon i relasjon til en sammenliknbar positiv forpliktelse, og det er dermed ikke avklart hvilken styrke

¹⁶⁹ Se ENNHRI (2021) s. 18.

¹⁷⁰ Kahl (2022) s. 166 og 171 og Mayer (2021) s. 427.

¹⁷¹ Se som eksempel *Budayeva m.fl. mot Russland*.

¹⁷² *M.N. m.fl. mot Belgia* avsnitt 123, *mutatus mutandis*. Det er i et slikt perspektiv jeg forstår *Ben El Mahi mot Danmark*.

¹⁷³ IPCC (2021) s. 28.

på årsakssammenhengen som kreves mellom statens bidrag til risikoen og selve risikoen. Bidrag til vurderingen må derfor finnes i andre kilder.

UNCRC kom ikke med direkte uttalelser om kravene til styrken på årsakssammenhengen mellom en stats utslipp og konsekvensene av global oppvarming for borgere i et annet land i *Sacchi mot Argentina*. Det at komiteen eksplisitt oppstilte krav om årsakssammenheng, holdt opp mot at de konkluderte med at klagerne var under statens jurisdiksjon, viser imidlertid at de anså årsakssammenhengen mellom Argentinas territoriale utslipp og klagerens opplevde konsekvenser for å være tilstrekkelig sterk.¹⁷⁴ Ettersom komiteen oppstilte krav om årsakssammenheng under henvisning til IACtHR, utgjorde «no harm»-prinsippet et indirekte rettslig grunnlag for vurderingen.¹⁷⁵ Teoretikeres uenighet om prinsippet kommer til anvendelse på klimaendringer skyldes imidlertid delvis det kompliserte årsaksbildet.¹⁷⁶ Den internasjonale konsensusen om at prinsippet omfatter klimaendringer, gjennom inntakelsen i fortalet til UNFCCC, må likevel også her være avgjørende. Konsensusen kan vanskelig forstås annerledes enn til å innebære en erkjennelse av at årsakssammenhengen for klimaendringer er tilstrekkelig sterk til å være omfattet av prinsippet.¹⁷⁷ At «no harm»-prinsippet kommer til anvendelse på klimaendringer gir derfor en konkret rettslig forankring for at årsakssammenhengen mellom territoriale utslipp og opplevde klimaendringer i andre land kan tillegges vekt i vurderingen av jurisdiksjon også etter EMK.

7.3 Statenes kunnskap om årsaken til klimaendringene

Et neste spørsmål er om statenes kunnskap om årsakssammenhengen mellom deres territoriale utslipp og klimaendringer i andre land er relevant for vurderingen. Konvensjonsstatene er kjent med at de har bidratt og fortsatt bidrar til en økt risiko for globale klimaendringer gjennom sine territoriale utslipp. Alle statene er parter til UNFCCC, og at global oppvarming skyldes menneskelige utslipp har vært vitenskapelig dokumentert i flere tiår.¹⁷⁸ Også at klimaendringene har innvirkning på menneskerettigheter er i dag lite omdiskutert.¹⁷⁹ Denne forutsigbarheten ble vektlagt av UNCRC i *Sacchi mot Argentina*. Klagerne i *Agostinho-saken*

¹⁷⁴ Se *Sacchi m.fl. mot Argentina m.fl.* CRC/C/88/D/104/2019, avsnitt 10.12-10.14.

¹⁷⁵ Se kapittel 6.2.3.

¹⁷⁶ Se blant annet Verheyen (2005) s. 166-168 og Campbell-Durufèle (2021) særlig s. 30-31.

¹⁷⁷ Slik også Verheyen (2005) s. 167. Maljean-Dubois (2021) forutsetter også at årsakssammenhengen er tilstrekkelig sterk.

¹⁷⁸ IPCC (1992).

¹⁷⁹ Se for eksempel ENNHRI (2021) med videre henvisninger. Se også Parisavtalens fortale avsnitt 11.

argumenterer for at det også er relevant for vurderingen av om det foreligger ekstraterritoriell jurisdiksjon etter EMK.¹⁸⁰ Spørsmålet i det videre er om det er rettskildemessige holdepunkter for å vektlegge de forutsigbare følgene av staters territorielle klimagassutslipp.

Jeg har ikke funnet klare holdepunkter i EMD-praksis for at domstolen har vektlagt at noe var en forutsigbar følge. Bidrag til vurderingen kan likevel finnes i *Andreou mot Tyrkia*.¹⁸¹ I vurderingen av om kvinnen var under Tyrkias jurisdiksjon da hun ble skutt av tyrkiske styrker mens hun var på den kypriotiske delen av Kypros, uttalte EMD at

«the opening of fire on the crowd from close range, which was the direct and immediate cause of those injuries, had been such that the applicant *should be regarded* as “within [the] jurisdiction” of Turkey within the meaning of Article 1 of the Convention».¹⁸² (min utheving)

EMD skriver ikke her at skuddskaden var en forutsigbar følge av skytingen, men det kan fremstå som en innbakt forutsetning. Det skyldes at det er svært nærliggende at å åpne skudd mot en folkemengde fra kort avstand kan føre til at noen blir skutt. Det er derfor tenkelig at det var forutsigbarheten av handlingens effekt som førte til at hun «should be regarded» for å være under statens jurisdiksjon. Til tross for at det er en nærliggende lesning av dommen, er det betenkelig å trekke slutning om at forutsigbarhet er relevant basert på en slik innbakt forutsetning alene. Ytterligere veiledning må derfor finnes i andre rettskilder.

UNCRCs avgjørelse i *Sacchi mot Argentina* utgjør som nevnt ikke en relevant rettskilde for tolkningen av artikkel 1.¹⁸³ Avgjørelsen kan likevel bidra til å identifisere et mulig rettsgrunnlag for å vektlegge at statenes klimagassutslipp har forutsigbare følger. Komiteen oppstilte et slikt vilkår på bakgrunn av Folkerettskommisjonens (ILC) kommentarer til «Draft articles on Prevention of Transboundary Harm from Hazardous Activities».¹⁸⁴ Kommisjonen indikerte i kommentarene til utkastet at stater kun har en plikt til å forhindre grenseoverskridende risikoer som er forutsigbare.¹⁸⁵ Mot en slik forankring kan det innvendes at utkastet til prinsippene ikke er vedtatt og dermed ikke er rettslig bindende, og at arbeidsgruppen som utviklet utkastet

¹⁸⁰ Klagers første observasjoner i Agostinho-saken avsnitt 246 c.

¹⁸¹ Se Klagen i Agostinho-saken avsnitt 18 ii og Klagers første observasjoner i Agostinho-saken avsnitt 280.

¹⁸² *Andreou mot Tyrkia* avsnitt 25.

¹⁸³ Se kap 6.2.1.

¹⁸⁴ Forankringen var imidlertid også her med IACtHR som mellomledd, se *Sacchi mot Argentina* avsnitt 10.17 med videre henvisning til Advisory Opinion (OC-23/17) avsnitt 136.

¹⁸⁵ Draft Articles med kommentarer s. art. 3 avsnitt 5.

bevisst holdt grenseoverskridende skader som følge av klimagassutslipp utenfor reguleringen.¹⁸⁶ Prinsippene kan derfor ikke utgjøre en metodisk forsvarlig forankring for vektlegging av at følgene av en stats klimagassutslipp er forutsigbare. Utkastet til prinsippene ble imidlertid utviklet i formål om å presisere innholdet i «no harm»-prinsippet,¹⁸⁷ og et neste steg er derfor å undersøke om prinsippet kan bidra til vurderingen også her.

«No harm»-prinsippet pålegger stater å handle med tilstrekkelig aktsomhet, *due diligence*, for å forhindre grenseoverskridende skader.¹⁸⁸ Innholdet og omfanget av pliktene i relasjon til klimaendringer er imidlertid ikke avklart. Verheyen peker på forutsigbarhet eller kunnskap om at en aktivitet kan medføre grenseoverskridende skade som ett av flere elementer av betydning for normen.¹⁸⁹ I tillegg til å basere seg på en logisk betraktning om at forutsigbarhet er en forutsetning for ansvarsbetingende feil,¹⁹⁰ viser hun blant annet til ICJs formulering av «no harm»-prinsippet som

«not to allow *knowingly* its territory to be used for acts contrary to the rights of other States.»¹⁹¹ (min utheving)

Sitatet viser at hvorvidt en stat har kunnskap om at en handling på dens territorium kan ha grenseoverskridende konsekvenser er av betydning for om ansvar foreligger. Ettersom prinsippet utgjør en del av det rettskildemessige grunnlaget for en eventuell ekstraterritoriell virkning av konvensjonen, er det gode grunner for at forutsetningene for at prinsippet skal medføre en plikt for statene også kan tillegges vekt i vurderingen av om jurisdiksjon foreligger. Det er ikke nødvendig å ta stilling til om «no harm»-prinsippet oppstiller et absolutt krav om positiv kunnskap om de forutsigbare følgene av en territoriell handling. Ettersom konvensjonsstatene er tilsluttet UNFCCC, kombinert med den omfattende vitenskapelige dokumentasjonen om følgene av menneskelige utslipp, har statene slik positiv kunnskap.

Uttalelser fra andre menneskerettighetsorganer har som nevnt ikke direkte relevans som rettskilde for tolkningen av EMK artikkel 1. Det er imidlertid relevant å bemerke at både den Afrikanske menneskerettighetskommisjonen og FNs menneskerettighetskomité har kommet med uttalelser der de legger vekt på om en handling har forutsigbare følger i vurderingen av

¹⁸⁶ UN Doc. A/CN.4/487 avsnitt 85 og 111b og UN Doc. A/CN.4/510 avsnitt 14-15.

¹⁸⁷ Bugge (2021) s. 65-66.

¹⁸⁸ Bugge (2021) s. 65 og Maljean-Dubois (2021) s. 16.

¹⁸⁹ Verheyen (2005) s. 176.

¹⁹⁰ Verheyen (2005) s. 178.

¹⁹¹ Corfu Channel-saken s. 22 og Pulp Mills-saken avsnitt 101.

jurisdiksjon i relasjon til retten til liv under de aktuelle konvensjonene.¹⁹² Ettersom tre menneskerettsorganer vektlegger momentet i sin praksis kan det tas til inntekt for å være en norm i utvikling etter internasjonal rett.¹⁹³ Under forutsetningen om artikkel 1 er omfattet av «living instrument»-doktrinen, er det derfor gode grunner til at man i tolkningen ser hen til en slik internasjonal utvikling. Det gir dermed støtte til å legge vekt på slutningene fra «no harm»-prinsippet.

Etter dette gir dermed «no harm»-prinsippet holdepunkter for at statenes positive kunnskap om at deres territorielle klimagassutslipp bidrar til klimaendringer i andre land kan tillegges vekt som argument for at konvensjonen skal gis ekstraterritoriell virkning.

7.4 Beskyttelse mot klimaendringer fordrer multinasjonal innsats

En av de særegne omstendighetene med global oppvarming er at territorialstaten alene ikke kan foreta handlinger som gir en reell beskyttelse mot klimaendringer for sine borgere. Utslippskuttene fra en enkelt stat vil være for små til at risikoen for klimaendringer avverges, og en reell beskyttelse fordrer derfor at også andre land reduserer sine utslipp. Klagerne i *Agostinho*-saken argumenterer for at disse omstendighetene har paralleller til EMDs argumentasjon i *Kypros mot Tyrkia*.¹⁹⁴ Her klaget Kypros Tyrkia inn for EMD for en rekke konvensjonskrenkelser overfor den kypriotiske befolkningen, i forbindelse med Tyrkias okkupasjon av Nord-Kypros.¹⁹⁵ Som følge av okkupasjonen var kypriotiske myndigheter forhindret fra å sikre befolkningen i det okkuperte området rettigheter etter konvensjonen. I vurderingen av om befolkningen var under Tyrkisk jurisdiksjon uttalte domstolen:

«Having regard to the applicant Government's [Kypros] *continuing inability to exercise their Convention obligations* in northern Cyprus, any other finding [enn at Tyrkia hadde jurisdiksjon i Nord-Kypros] would result in a *regrettable vacuum* in the system of human-rights protection in the territory in question by removing from individuals there the benefit of the Convention's fundamental safeguards and their right to call a High

¹⁹² Henholdsvis General Comment no. 3 avsnitt 14 og General comment No. 36 avsnitt 63.

¹⁹³ Demir og Baykara mot Tyrkia avsnitt § 68.

¹⁹⁴ Se Klagers første observasjoner i Agostinho-saken avsnitt 251 og 272. Slik også ENNHRI (2021) s. 19.

¹⁹⁵ Kypros mot Tyrkia avsnitt 18.

Contracting Party to account for violation of their rights in proceedings before the Court.»¹⁹⁶ (min utheving)

Kombinasjonen av at Kypros var forhindret fra å sikre borgerne rettigheter etter konvensjonen, kombinert med at Tyrkia hadde mulighet til å sikre disse rettighetene som følge av at de okkuperte området tilsa samlet at sistnevnte hadde jurisdiksjon. Uten det hadde befolkningen i området stått helt uten vern etter konvensjonen og det hadde oppstått et rettighetsvakuum.

Domstolen har vist til disse betraktningene også i senere saker.¹⁹⁷ *Güzelyurtlu mot Kypros og Tyrkia* angikk etterforskningen av drapet på tre kypriotiske statsborgere som ble drept på den kypriotiske delen av Kypros. Kypriotiske myndigheter iverksatte etterforskning og identifiserte åtte mistenkte, hvor syv hadde flyktet til den tyrkiske delen av øya, «TRNC». I vurderingen av om de avdøde etterlatte var under tyrkisk jurisdiksjon i relasjon til etterforskningsplikten etter EMK artikkel 2 uttalte EMD følgende:

«the Court observes that in the present case the murder suspects fled to the “TRNC” and that as a consequence, Cyprus was *prevented from pursuing its own criminal investigation in respect of those suspects [...] and thus from fulfilling its Convention obligations*. The Turkish and “TRNC” authorities were informed of the murder and Red Notices concerning the suspects were published by Interpol. The presence of the suspects in the territory controlled by Turkey was known to the Turkish and “TRNC” authorities, which kept them in detention on suspicion of premeditated murder for certain periods of time during the weeks following the murder. [...] the Court considers that Turkey’s jurisdiction under Article 1 of the Convention is established in respect of the applicants’ complaint under the procedural limb of Article 2. Any other finding would result in a *vacuum* in the system of human-rights protection in the territory of Cyprus, which falls within the “legal space of the Convention”».¹⁹⁸ (min utheving)

At Kypros var forhindret fra å fullføre sin etterforskningsplikt, kombinert med at Tyrkia hadde mulighet til å bidra til at drapet ble etterforsket, tilsa derfor at sistnevnte hadde jurisdiksjon i relasjon til etterforskningen av drapet. En annen konklusjon ville medført et rettighetsvakuum.

¹⁹⁶ Kypros mot Tyrkia avsnitt 78.

¹⁹⁷ Al-Skeini m.fl. mot Storbritannia avsnitt 142 og Banković m.fl. mot Belgia m.fl. avsnitt 80.

¹⁹⁸ *Güzelyurtlu mot Kypros og Tyrkia* avsnitt 194-195.

De siterte utdragene kan sammenfattes til at kjernen i behovet for å unngå et rettighetsvakuum handler om at borgere i konvensjonsområdet har krav på effektivt vern av alle rettigheter etter konvensjonen. Betragtningene har derfor en klar side til effektivitetsprinsippet. Vurderingen er imidlertid mer konkret enn generelle effektivitetsbetraktninger. Eksistensen av et rettighetsvakuum forutsetter på den ene siden at territorialstaten er forhindret fra å sikre borgerne vern etter konvensjonen, og på den andre siden at andre konvensjonsstater har mulighet til å gi borgerne disse rettighetene. Spørsmålet i det videre er om disse komponentene gjør seg gjeldende under oppgavens problemstilling.

Det er for det første klart at alle konvensjonsstater har mulighet til å øke beskyttelsen til borgere i de andre konvensjonslandene ved å redusere sine utslipp. Det er imidlertid ikke tilstrekkelig at kun en annen stat enn territorialstaten reduserer sine utslipp. I motsetning til situasjonen i dommene kan derfor ikke en enkelt stat ved å få ekstraterritoriell jurisdiksjon gi borgerne et effektivt vern, de har kun mulighet til å bidra. Etersom kjernen i vurderingen handler om det oppnådde vernet for konvensjonsborgerne, kan imidlertid en slik distinksjon vanskelig være til hinder for at betragtningene kan tillegges vekt, dersom borgerne blir stående uten rettighetsvern hvis konvensjonen ikke gis ekstraterritoriell virkning.

Det sentrale er derfor hvilken situasjon borgerne blir stående i dersom konvensjonen ikke gis slik virkning. Også her eksisterer en motsetning mellom situasjonene i dommene og situasjonen under oppgavens problemstilling. Det er ingen omstendigheter som forhindrer territorialstaten fra å overholde sin konvensjonsplikt til å redusere egne klimagassutslipp. I kontrast til dommene har dermed befolkningen mulighet til å holde territorialstaten ansvarlig dersom den ikke overholder sin forpliktelse overfor dem. Spørsmålet er imidlertid om en slik begrensning av konvensjonsstatens handlinger er en absolutt forutsetning for at det foreligger et rettighetsvakuum. Svar kan finnes i en tolkning av EMDs uttalelse om hva som ville vært de konkrete konsekvensene av rettighetsvakuumet i *Güzelyurtlu mot Kypros og Tyrkia*. En slik tolkning vil gi bedre grunnlag for å sammenlikne situasjonen som oppstår uten ekstraterritoriell virkning i foreliggende sak med det som ville vært tilfellet i dommen. EMD uttalte at dersom de ikke konkluderte med at Tyrkia hadde jurisdiksjon var man

«running the risk of creating a safe haven in the “TRNC” for murderers fleeing the territory controlled by Cyprus and *therefore impeding the application of criminal laws*

*put in place by the Government of Cyprus to protect the right to life of its citizens and, indeed, of any individuals within its jurisdiction.»*¹⁹⁹ (min utheving)

En av konsekvensene ville dermed vært at Kypros kriminallovgivning ble forhindret fra å gi befolkningen beskyttelse. Denne ringvirkningen er imidlertid en konsekvens av at Kypros ville vært forhindret fra å etterforske slike lovbrudd, og det sentrale er dermed også etter disse betraktningene at territorialstaten er forhindret fra å overholde sin konvensjonsplikt. All den tid territorialstaten ikke er forhindret fra å gjennomføre hele sin plikt for å beskytte befolkningen mot klimaendringer, er det derfor ikke tilstrekkelige paralleller til EMDs betraktninger.

Etttersom komponentene dermed ikke gjør seg gjeldende i klimasammenheng kan det ikke oppstå et rettighetsvakuum. Det er imidlertid ikke et argument mot at konvensjonen gir ekstraterritoriell virkning. Konsekvensen av vurderingen er dermed begrenset til at det ikke er et argument for ekstraterritoriell jurisdiksjon. Dette underbygges av at drøftelsen utgjør en spesialisert effektivitetsbetraktning, og at drøftelsen i kapittel 5.2 viser at generelle effektivitetsbetraktninger er et tungtveiende argument for at konvensjonen skal tolkes utvidende.

¹⁹⁹ Güzelyurtlu mot Kypros og Tyrkia avsnitt 195.

8 Samlet vurdering

Kan en stat ha jurisdiksjon etter EMK artikkel 1 for konsekvenser av klimagassutslipp fra sitt territorium, når konsekvensene, og påståtte rettighetskrenkelser, finner sted i andre staters territorium?

Ordlyden eller rettspraksis så langt er ikke til hinder for at konvensjonen kan gis ekstraterritoriell virkning på klimaområdet. Vurderingen beror dermed på en avveining av rettskildene som taler for og betenkelighetene ved en positiv konklusjon. Selv om denne drøftelsen er generell for typetilfellet klimaendringer, vil en sak til syvende og sist måtte avgjøres konkret.

Hovedargumentet mot å gi konvensjonen ekstraterritoriell virkning i klimasammenheng er at det vil utgjøre et omfattende unntak fra utgangspunktet om at jurisdiksjon etter konvensjonen er begrenset til en stats territorium, og det vil dermed innebære en stor utvidelse av statenes jurisdiksjon. Oppgaven bygger på en forutsetning om at artikkel 1 er omfattet av «living instrument»-doktrinen, og det åpner for å vektlegge dagsaktuelle argumenter for en slik utvidelse. Betenkelighetene med sterkt dynamiske tolkninger, slik som hensynet til forutberegnelighet og behovet for at statene respekterer og overholder pliktene de er pålagt etter konvensjonen, gjør seg imidlertid ekstra gjeldende for tolkninger av jursdiksjonsvilkåret. Det skyldes at det er en av rammebetingelsene for at stater har plikter etter konvensjonen, og det vil dermed kunne ha store konsekvenser om vilkåret tolkes dynamisk sammenliknet med en lite vidtgående rettighet.

Det er flere rettskilder som trekker i retning av at konvensjonen kan gis ekstraterritoriell virkning. For det første tilsier konvensjonens formål om et sterkere fellesskap mellom medlemslandene og et sterkt og felles praktisert menneskerettsvern at konvensjonen gis slik virkning. Kjernen i betraktningene er at en slik tolkning vil øke statenes insentiv til å redusere sine utslipp, og med det avstå fra handlinger som vanskeliggjør andre konvensjonsstaters adgang til å sikre borgernes øvrige rettigheter etter konvensjonen. Disse betraktningene underbygges av at klimaendringer med tiden vil ha stor innvirkning på andre rettigheter nedfelt i konvensjonen, og at en slik forverring av rettighetsvernet står i motstrid til konvensjonens formål.

I likhet med konvensjonens overordnede formål er betraktninger om et effektivt konvensjonsvern mot klimaendringer et argument for ekstraterritoriell virkning. Ettersom en enkelt stats utslippskutt vil gi befolkningen begrenset beskyttelse mot klimaendringer, har ikke borgere en konvensjonsforankret rett til effektiv og reell beskyttelse mot klimaendringer uten en slik utvidelse. Et effektivt rettighetsvern for den enkelte tilsier derfor at de må ha en håndhevelig rett som omfatter et tilstrekkelig utslippskutt til at det kan ha en reell innvirkning på risikoen de utsettes for. Til tross for at det ikke medfører en total beskyttelse, ettersom det fordrer globale utslippskutt, blir derfor konvensjonsvernet mot klimaendringer mer effektivt dersom individer har adgang til å holde flere konvensjonsstater ansvarlige dersom de ikke reduserer sine utslipp i tråd med konvensjonsplikten. Betraktningene forsterkes dersom en stats plikt til å kutte utslipp fordrer at risikoen er tilstrekkelig alvorlig for borgerne som er under statens jurisdiksjon, ettersom ekstraterritoriell jurisdiksjon dermed er en forutsetning for at alle konvensjonsstatene kan pålegges å redusere sine utslipp på kort sikt.

Den rettskilden som har vist seg å gi mest bidrag til drøftelsen er «no harm»-prinsippet. Prinsippet innebærer for det første at statene har en plikt etter den alminnelige folkeretten til å ikke slippe ut klimagasser fra eget territorium som er til skade for andre stater. Ettersom internasjonal rett er en viktig kilde for tolkningen av konvensjonen, er eksistensen av en slik plikt et tungtveiende argument i favør ekstraterritoriell jurisdiksjon. Prinsippet har også gitt bidrag til vurderingene av om særegne omstendigheter med klimaendringer har rettslig relevans. Det gir en konkret rettslig forankring for at det komplekse årsaksbildet for klimaendringer utgjør en relevant del av grunnlaget for en eventuell positiv konklusjon. I tillegg åpner det for at konvensjonsstatenes kunnskap om at deres territoriale klimagassutslipp har forutsigbare følger i andre land kan tillegges vekt; en betraktning som forsterkes av at det er en tendens i praksis fra andre menneskerettighetsorganer.

Samlet sett taler dermed både «no harm»-prinsippet, konvensjonens formål og effektivitetsbetraktninger for at konvensjonen kan gis ekstraterritoriell virkning. All den tid formålet og dermed også en effektiv realisering av rettighetsvernet er særlig sentralt for tolkningen av EMK, og artikkel 1 skal tolkes «so far as possible» i tråd med internasjonal rett,²⁰⁰ kan derfor ikke betenkelighetene ved en utvidelse av konvensjonsstatenes ansvarsområde få avgjørende vekt. Konklusjonen må derfor bli at stater kan ha jurisdiksjon etter EMK artikkel 1

²⁰⁰ Hassan mot Storbritannia avsnitt 77.

for konsekvenser av klimagassutslipp fra sitt territorium, når konsekvensene, og påståtte rettighetskrenkelser, finner sted i andre staters territorium.

Kildeliste

Internasjonale konvensjoner og draft articles

- Barnekonvensjonen
Convention on the Rights of the Child, New York, 20. November 1989, tilgjengelig på:
<https://www.ohchr.org/sites/default/files/crc.pdf>
- Den amerikanske menneskerettighetskonvensjonen
American Convention on Human Rights: "Pact of San José, Costa Rica". San José, 22. November 1969, tilgjengelig på:
<https://treaties.un.org/doc/publication/unts/volume%201144/volume-1144-i-17955-english.pdf>
- Draft Articles med kommentarer
Draft articles on Prevention of Transboundary Harm from Hazardous Activities, with commentaries. Fremlagt for FNs generalforsamling i 2001, ikke vedtatt, tilgjengelig på:
https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_7_2001.pdf
- EMK
Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, Roma, 4. November 1950, tilgjengelig på:
https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Convention_ENG
- Parisavtalen
Paris Agreement, Paris, 12. Desember 2015, tilgjengelig på:
https://unfccc.int/sites/default/files/english_paris_agreement.pdf

UNFCCC	The United Nations Framework Convention on Climate Change, New York, 9. Mai 1992, tilgjengelig på: https://unfccc.int/files/essential_background/background_publications_htmlpdf/application/pdf/conveng.pdf
Wienkonvensjonen/VCLT	Vienna Convention on the Law of Treaties, Wien, 23. Mai 1969, tilgjengelig på: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/1_1_1969.pdf
Rettspraksis fra EMD	
Al-Skeini m.fl. mot Storbritannia	<i>Case of Al-Skeini and others v. the United Kingdom [GC]</i> , nr. 55721/07, 07.07.2011
Andrejeva mot Latvia	<i>Case of Andrejeva v. Latvia [GC]</i> , nr. 55707/00, 18.02.2009
Andreou mot Turkey	<i>Decision as to the admissibility of Andreou v. Turkey [J]</i> , nr. 45653/99, 03.06.2008
Banković-saken	<i>Decision as to the admissibility of Banković and others v. Belgium and others [GC]</i> , nr. 52207/99, 12.12.2001
Ben El Mahi mot Danmark.	<i>Decision as to the admissibility of Ben El Mahi v. Denmark [A]</i> , nr. 5853/06, 11.12.2006
Budayeva m.fl. mot Russland	<i>Case Of Budayeva And Others v. Russia [J]</i> , nr. 15339/02 , 21166/02 , 20058/02 , 11673/02 og 15343/02 , 20.03.2008

Brincat m.fl. mot Malta	Case of <i>Brincat and others v. Malta</i> [J], nr. 60908/11 , 62110/11 , 62129/11 , 62312/11 og 62338/11 , 24.07.2014
Demir og Baykara mot Tyrkia	<i>Case of Demir and Baykara v. Turkey</i> [GC], nr. 34503/97 , 12.11.2008
Fadeyeva mot Russland	<i>Case of Fadeyeva v. Russia</i> [J], nr. 55723/00, 09.06.2005
Georgia mot Russland (II)	<i>Case Of Georgia v. Russia (II)</i> [GC], nr. 38263/08, 21.01.2021
Goodwin mot Storbritannia	<i>Case Of Christine Goodwin v. The United Kingdom</i> [GC], nr. 28957/95 , 11.07.2002.
Güzelyurtlu mot Kypros og Tyrkia	<i>Case Of Güzelyurtlu And Others v. Cyprus And Turkey</i> [GC], nr. 36925/07, 29.01.2019
Hassan mot Storbritannia	<i>Case Of Hassan v. The United Kingdom</i> [GC], nr. 29750/09 , 16.09.2014
H.F. m.fl. mot Frankrike	<i>Case Of H.F. And Others v. France</i> [GC], nr. 24384/19 og 44234/20, 14.09.2022
Hirsi Jamaa mot Italia	<i>Case Of Hirsi Jamaa And Others v. Italy</i> [GC], nr. 27765/09, 23.02.2012
Kovačić m.fl. mot Slovenia	<i>Decision as to the admissibility of Kovačić and others v. Slovenia</i> [GC], nr. 44574/98, 45133/98 and 48316/99, 01.04.2004
Kypros mot Tyrkia	<i>Case of Cyprus v. Turkey</i> [GC], nr. 25781/94, 10.05.2001
Kyrtatos mot Hellas	<i>Case of Kyrtatos v. Greece</i> [J], nr. 41666/98, 22.05.2003

Medvedyev m.fl. mot Frankrike	<i>Case Of Medvedyev And Others v. France [GC]</i> , nr. 3394/03, 29.03.2010
M.N. m.fl. mot Belgia	<i>Decision as to the admissibility of M.N. and others v. Belgium [GC]</i> , nr. 3599/18, 05.05.2020
Pad m.fl. mot Tyrkia	<i>Decision as to the admissibility of PAD and Others v. Turkey [J]</i> , nr. 60167/00, 28.06.2007
Tatar mot Romania	<i>Affaire Tătar c. Roumanie [J]</i> , nr. 67021/01 , 27.01.2009
Tyrer mot Storbritannia	<i>Case Of Tyrer v. The United Kingdom [J]</i> , nr. 5856/72 , 25.04.1978

Saker til behandling for EMD

Agostinho-saken	<i>Duarte Agostinho and others v. Portugal and Others</i> , no. 39371/20
Carême mot Frankrike	<i>Carême v. France</i> , no. 7189/29
Klimaseniorinnen m.fl. mot Sveits	<i>Verein Klimaseniorinnen Schweiz and others v. Switzerland</i> , no. 53600/20

Tilhørende saksdokumenter i Duarte Agostinho m.fl. mot Portugal m.fl. og Klimaseniorinnen mot Sveits

Klagen i Agostinho-saken	<i>The Complaint in Duarte Agostinho and others v. Portugal and Others</i> , no. 39371/20, 3.09.2020. Tilgjengelig på: https://youth4climatejustice.org/wp- content/uploads/2020/12/Application-form- annex.pdf
Klagers første observasjoner	<i>Observations Of The Applicants On Admissibility And Merits</i> , i sak nr. 39371/20, 09.02.2022.

Tilgjengelig på:

<https://youth4climatejustice.org/case-documents/>

Klagen i Klimaseniorinnen mot Sveits

The Complaint in Verein Klimaseniorinnen Schweiz and others v. Switzerland, no. 53600/20, 26.11.2020. Tilgjengelig på:

https://climatecasechart.com/wp-content/uploads/non-us-case-documents/2020/20201126_Application-no.-5360020_application-1.pdf

Nederlands siste observasjoner

Further observations of the Government of the Kingdom of the Netherlands on the admissibility and merits of application no. 39371/20, i sak no. 39371/20, 29.03.2023. Tilgjengelig på:

<https://youth4climatejustice.org/case-documents/>

Statenes første felles observasjoner

Observations Of The Respondents On Admissibility And Merits, i sak no. 39371/20, 31.01.2023. Tilgjengelig på

<https://youth4climatejustice.org/case-documents/>

Tredjepartsinnlegg fra ENNHRI

Written observations in application no. 39371/20 Duarte Agostinho et autres c. Portugal et 32 autres, i sak no. 39371/20, ukjent dato.

Tilgjengelig på: <https://ennhri.org/wp-content/uploads/2022/12/ENNHRI-3rd-party-intervention-Duarte-v.-Portugal-others.pdf>

Praksis fra andre internasjonale organer og utenlandske domstoler

Advisory Opinion (OC-23/17)

Advisory Opinion (OC-23/17) om The Environment and Human Rights. Inter-American Court of Human Rights, rådgivende uttalelse, 07.02.2018

Skeini m.fl. mot Sec'y of state for Defence	<i>Opinions Of The Lords Of Appeal For Judgment In The Cause Of Al-Skeini And Others V Secretary Of State For Defence.</i> House of Lords, dom, [2007] UKHL 26, 13.06.2007
Corfu Chanel-saken	<i>Corfu Channel (United Kingdom v. Albania).</i> International Court of Justice, dom, 09.04.1949
General Comment no. 3	<i>General Comment No. 3 On The African Charter On Human And Peoples' Rights: The Right To Life (Article 4).</i> The African Commission on Human and Peoples' Rights, 04.11.2015 til 18.11.2015
General Comment no. 36	<i>General comment No. 36 on Article 6: Right to life.</i> Human Rights Committee, CCPR/C/GC/36, 03.09.2019
Nederland mot Urgenda	<i>The State of the Netherlands v. Stichting Urgenda,</i> The Supreme Court of the Netherlands, ECLI:NL:HR:2019:2007.ECLI:NL:HR:2019:2007, 20.12.2019
Neubauer m.fl. mot Tyskland.	Germany, BVerfG, Beschluss des Ersten Senats, 24/03/2021, 1 BvR 2656/18, BvR 78/20/1, BvR 96/20/1, BvR 288/20, The Federal Constitutional Court of Germany, Judgment of 24 March 2021
Pulp Mills-saken	<i>Pulp Mills on the River Uruguay (Argentina v. Uruguay).</i> International Court of Justice, 20.04.2010
Sacchi m.fl. mot Argentina m.fl.	<i>Decision adopted by the Committee under the Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on a communications procedure, concerning communication No.</i>

104/2019. Committee on the Rights of the Child, dom. Saksnr. CRC/C/88/D/104/2019, CRC/C/88/D/105/2019, CRC/C/88/D/106/2019, CRC/C/88/D/107/2019, CRC/C/88/D/108/2019, 22.09.2021

Rapporter

ENNHRI (2021)

European Network of National Human Rights Institutions. *ENNHRI Paper: Climate Change and Human Rights in the European Context*. 2021. Tilgjengelig på: https://ennhri.org/wp-content/uploads/2021/05/ENNHRI-Paper-Climate-Change-and-Human-Rights-in-the-European-Context_06.05.2020.pdf

IPCC (1992)

The Inter-Governmental Panel on Climate Change. *Climate Change: The IPCC 1990 and 1992 Assessment. Policymaker Summary of Working Group I (Scientific Assessment of Climate Change)*. 1992. Tilgjengelig på: https://www.ipcc.ch/site/assets/uploads/2018/05/ipcc_90_92_assessments_far_wg_I_spm.pdf

IPCC (2021)

The Inter-Governmental Panel on Climate Change. *Climate Change 2021 The Physical Science Basis*. 2021. Tilgjengelig på: https://report.ipcc.ch/ar6/wg1/IPCC_AR6_WGI_FullReport.pdf

IPCC (2022)

The Inter-Governmental Panel on Climate Change. *Summary for Policymakers. I Climate Change 2023: Synthesis Report. Contribution of Working Groups I, II and III to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental*

Panel on Climate Change. 2022. Tilgjengelig på:

https://www.ipcc.ch/report/ar6/syr/downloads/report/IPCC_AR6_SYR_SPM.pdf

NIM (2020)

Norges institusjon for menneskerettigheter. *Klima og menneskerettigheter*. 2020. Tilgjengelig på:

https://www.nhri.no/wp-content/uploads/2020/10/Klima_og_menneskerettigheter.pdf

UNEP (2023a)

United Nations Environment Programme.

Emissions Gap Report 2023: Broken Record – Temperatures hit new highs, yet world fails to cut emissions (again). 2023. Tilgjengelig på:

<https://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/43922/EGR2023.pdf?sequence=3&isAllowed=y>

UNEP (2023b)

United Nations Environment Programme. *Global Climate Litigation Report: 2023 Status Review*.

2023 Tilgjengelig på:

https://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/43008/global_climate_litigation_report_2023.pdf?sequence=3

Litteratur

Birnie, Boyle og Redgewell (2009)

Birnie, Patricia, Boyle, Alan og Redgewell, Catherine. *International Law & the Environment*, 3.utg., Oxford University Press 2009

Braig og Panov (2020)

Braig, Katharina Franziska, og Panov, Stoyan. "The Doctrine of Positive Obligations as a Starting Point for Climate Litigation in

Strasbourg: The European Court of Human Rights as a Hilfssheriff in Combating Climate Change?", *Journal of Environmental Law and Litigation*, 2020, s 261-298

Brænden (2023)

Brænden, Hannah. "Commentary on Strasbourg Principle no. 29: extraterritorial jurisdiction for transboundary environmental harm", publisert på Global Network for Human Rights and the Environment (GNHRE). Tilgjengelig på: [29_Commentary_Han https://gnhre.org/wp-content/uploads/2023/10/29_Commentary_Hannah-Braenden.pdf](https://gnhre.org/wp-content/uploads/2023/10/29_Commentary_Hannah-Braenden.pdf) [nah Brænden \(gnhre.org\)](https://gnhre.org), lest 20.11.2023

Campbell-Durufèle (2021)

Campbell-Durufèle, Christopher, "The Significant Transboundary Harm Prevention Rule and Climate Change: One-Size-Fits-All or One-Size-Fits-None?". I *Debating Climate Law*, redigert av Benoit Mayer og Alexander Zahar, s. 29-39. Cambridge University Press 2021

Costa (2013)

Costa, Karen Da, *The Extraterritorial Application of Selected Human Rights Treaties*, Martinus Nijhoff Publishers 2013

Feria-Tinta (2022)

Feria-Tinta, Monica. "The future of environmental cases in the European Court of Human Rights: extraterritoriality, victim status, treaty interpretation, attribution, imminence and 'due diligence' in climate change cases", *Journal of Human Rights and the Environment*, 2022, s. 172-194. DOI: <https://doi.org/10.4337/jhre.2022.00.06>

- Kahl (2022) Kahl, Verena. "A human right to climate protection – Necessary protection or human rights proliferation?", *Netherlands Quarterly of Human Rights*, 2022, s. 158-179. DOI: <https://doi.org/10.1177/0924051922109259>
- Keller og Heri (2022) Keller, Helen og Heri, Corina. "The Future is Now: Climate Cases Before the ECtHR", *Nordic Journal of Human Rights* 2022, s. 153-174. DOI: <https://doi.org/10.1080/18918131.2022.2064074>
- Law (2022) Law, Jonathan, *A Dictionary of Law*, 10. utg., Oxford University Press 2022. Lest på Oxforreference.com den 06.12.2013
- Lawson (2004) Lawson, Rick. "Life after Bankovic: - On the Extraterritorial Application of the European Convention on Human Rights". I *Extraterritorial Application of Human Rights Treaties*, redigert av Fons Coomans og Menno T. Kamminga, s. 83-123. Intersentia 2004
- Maljean-Dubois (2021) Maljean-Dubois, Sandrine, "The No-Harm Principle as the Foundation of International Climate Law". I *Debating Climate Law*, redigert av Benoit Mayer og Alexander Zahar, s. 15-28. Cambridge University Press 2021
- Mayer (2021) Mayer, Benoit. "Climate Change Mitigation As An Obligation Under Human Rights Treaties?", *The American journal of international law* 2021, s. 409-451. DOI: 10.1017/ajil.2021.9
- Nußberger (2012) Nußberger, Angelika. "The Concept of 'Jurisdiction' in the Jurisprudence of the

- European Court of Human Rights”, *Current Legal Problems* 2012, s. 241-268. DOI:
<https://doi.org/10.1093/clp/cus020>
- Rüth og Trilsch (2003) Rüth, Alexandra, og Trilsch, Mirja, “Banković v. Belgium (Admissibility). App. No. 52207/99”, *The American Journal of International Law* 2003, s. 168–172. DOI:
<https://doi.org/10.2307/3087113>
- Schabas (2015) Schabas, William A. *The European Convention on Human Rights : A Commentary*, Oxford University Press 2015
- Verheyen (2005) Verheyen, Roda, *Climate Change Damage and International Law : Prevention Duties and State Responsibility*, Brill 2005
- Wikeland (2022) Wikeland, Erlend Nikolai Høiby. *Relevansen av ekstraterritoriale klimagassutslipp ved vurderinger etter Grunnloven § 112 - En kritisk analyse av HR-2020-2472-P med hensyn på ekstraterritorialitet*. Masteroppgave. Juridisk fakultet ved Universitetet i Oslo. 25.04.2022

Nettsider

- Climate Action Tracker “Fair share.” Ukjent dato.
<https://climateactiontracker.org/methodology/categorating-methodology/fair-share/>, (lest 26.11.2023)
- SSB (2022) Tuv, Nina. “Klimagassutslippene gikk ned 0,3 prosent i 2021», Statistisk sentralbyrå 08.06.2022. Tilgjengelig på: <https://www.ssb.no/natur-og-miljo/forurensning-og-klima/statistikk/utslipp-til->

[luft/artikler/klimagassutslippene-gikk-ned-0-3-prosent-i-2021](#), (lest 08.12.2023)

UN News (2019)

“We are ‘burning up our future’, UN’s Ba Bachelet tells Human Rights Council.” 9. September 2019.

<https://news.un.org/en/story/2019/09/1045862>, (lest 05.12.2023)

Annet

CoE (2022)

Council of Europe. *Manual on Human Rights and the Environment (3rd edition)*. 2022. Tilgjengelig på: <https://rm.coe.int/manual-environment-3rd-edition/1680a56197>

EMD (2023)

European Court of Human Rights. *Factsheet – Climate change*. 2023. Tilgjengelig på:

https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/fs_climate_change_eng

NIM (2022)

Norges institusjon for menneskerettigheter ved Adele Matheson Mestad, Jenny Sandig og Hannah Brænden. *Grunnloven § 112 og plan for utbygging og drift av petroleumsforekomster*. 2022. Tilgjengelig på <https://www.nhri.no/wp-content/uploads/2022/03/Utrekning-om-Grunnloven-%C2%A7-112-og-plan-for-utbygging-og-drift-av-petroleumsforekomster.pdf>

Travaux préparatoires (1949) Vol. II

Council of Europe. *Collected Edition of the Travaux Préparatoires of the European Convention on Human Rights (Vol. II)*. Consultative Assembly, Second Session of the Committee of Ministers, Standing Committee of

the Assembly, 10 August – 18 November 1949.

Tilgjengeliggjort av Martinus Nijhoff 1975

Travaux préparatoires (1950) Vol. III

Council of Europe. *Collected Edition of the Travaux Préparatoires of the European Convention on Human Rights (Vol. III).*

Committee of Experts, 2 February – 10 March

1950. Tilgjengeliggjort av Martinus Nijhoff 1976

Forspørsel om rådgivende uttalelse (2023)

Request for an advisory opinion on the Climate Emergency and Human Rights submitted to the Inter-American Court of Human Rights by the Republic of Colombia and the Republic of Chile, 09.01.2023. Tilgjengelig på:

https://www.corteidh.or.cr/docs/opiniones/soc_1_2023_en.pdf

Rao A/CN.4/510

Special Rapporteur Mr. Pemmaraju Sreenivasa Rao. *Third report on international liability for injurious consequences arising out of acts not prohibited by international law (prevention of transboundary damage from hazardous activities).* DOCUMENT A/CN.4/510,

09.06.2000 Tilgjengelig på:

https://legal.un.org/ilc/documentation/english/a_cn4_510.pdf

Rao A/CN.4/487

Special Rapporteur Mr. Pemmaraju Sreenivasa Rao. *First report on prevention of transboundary damage from hazardous activities.* DOCUMENT A/CN.4/487, 18.03.1998. Tilgjengelig på:

https://legal.un.org/ilc/documentation/english/a_cn4_487.pdf